कर्नाटक सरकार

सार्वजनिक शिक्षण विभाग

कलिका चेतरिके

2022-23

शिक्षक हस्तपुस्तिका

समाज विज्ञान

8

इयत्ता : आठवी

समग्र शिक्षण कर्नाटक,बेंगळूरु

आणि

राज्य शिक्षण संशोधन आणि प्रशिक्षण संस्था,बेंगळूरु

ಸಂದೇಶ

ಆತ್ಮೀಯರೇ,

ಮಕ್ಕಳ ಶಿಕ್ಷಣವೇ ಭಾರತದ ಭವಿಷ್ಯ. ಇದಕ್ಕಾಗಿ ಕೇಂದ್ರ ಸರ್ಕಾರವು ಹೊಸ ಶಿಕ್ಷಣ ನೀತಿಯನ್ನು 2020ರಲ್ಲಿ ಜಾರಿಗೊಳಿಸಿದೆ. ಈ ರಾಷ್ಟ್ರೀಯ ಶಿಕ್ಷಣ ನೀತಿ 2020 ರ ಶಿಫಾರಸ್ಸುಗಳನ್ನು ಅನುಷ್ಠಾನಗೊಳಿಸುವ ನಿಟ್ಟಿನಲ್ಲಿ ಕರ್ನಾಟಕ ರಾಜ್ಯ ಮುಂಚೂಣಿಯಲ್ಲಿದ್ದು, ವ್ಯವಸ್ಥೆಯಲ್ಲಿ ಸಾಕಷ್ಟು ಸುಧಾರಣೆಗಳನ್ನು ತರಲಾಗುತ್ತಿದೆ. ಪಠ್ಯಕ್ರಮ ವಿನ್ಯಾಸ, ಕಲಿಸುವಿಕೆಯಲ್ಲಿ ನಾವೀನ್ಯತೆ, ತರಗತಿ ಪ್ರಕ್ರಿಯೆಯ ಮರುವಿನ್ಯಾಸ ಹಾಗೂ ಶಾಲೆಗಳಲ್ಲಿ ಕಲಿಕಾ ಸಮೃದ್ಧ ವಾತಾವರಣ ನಿರ್ಮಾಣ ಮಾಡಲು ಹಲವು ಕಾರ್ಯತಂತ್ರಗಳನ್ನು ರೂಪಿಸಲಾಗುತ್ತಿದೆ. ಈಗಾಗಲೇ ನಿಪುಣ್ ಭಾರತ್ ಮಿಷನ್, ಬುನಾದಿ ಸಾಕ್ಷರತೆ ಮತ್ತು ಸಂಖ್ಯಾ ಜ್ಞಾನ ಕೌಶಲಗಳನ್ನು ಖಾತ್ರಿಪಡಿಸುವಲ್ಲಿ ಕಾರ್ಯಪ್ರವೃತ್ತಗೊಂಡಿದೆ.

ಪ್ರಸ್ತುತ ಕೋವಿಡ್–19 ಸಾಂಕ್ರಾಮಿಕ ರೋಗದಿಂದಾಗಿ ಮಕ್ಕಳು ಔಪಚಾರಿಕ ಶಿಕ್ಷಣ ಪಡೆಯುವಲ್ಲಿ ಅಡೆತಡೆಗಳಾಗಿ, ಎರಡು ವರ್ಷಗಳಲ್ಲಿ ಕಲಿಕಾ ನಷ್ಟವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಔಪಚಾರಿಕ ಹಾಗೂ ಅನೌಪಚಾರಿಕ ಕಾರ್ಯತಂತ್ರಗಳ ಮೂಲಕ ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಗಳ ಕಲಿಕೆಯ ನಿರಂತರತೆಗೆ ಪ್ರಯತ್ನಿಸಿದ್ದಾಗ್ಯೂ ಸಹ ನಿರೀಕ್ಷಿತ ಮಟ್ಟದ ಕಲಿಕೆ ಆಗದಿರುವುದನ್ನು ಹಲವು ಅಧ್ಯಯನಗಳು ತಿಳಿಸಿವೆ. ಈ ಕಲಿಕಾ ಅಂತರವನ್ನು ಸರಿಪಡಿಸುವ ನಿಟ್ಟಿನಲ್ಲಿ ನಾವೆಲ್ಲರೂ ಕಾರ್ಯಪ್ರವೃತ್ತರಾಗಬೇಕಿದೆ. ಸದರಿ ಕಲಿಕಾ ಅಂತರವನ್ನು ಸರಿಪಡಿಸುವ ನಿಟ್ಟಿನಲ್ಲಿ ವೈಜ್ಞಾನಿಕ ತಳಹದಿಯ ಮೇಲೆ ಕರ್ನಾಟಕ ಸರ್ಕಾರ **'ಕಲಿಕಾ ಚೇತರಿಕೆ'** ಎಂಬ ವಿನೂತನ ಕಾರ್ಯಕ್ರಮವನ್ನು 2022–23ನೇ ಶೈಕ್ಷಣಿಕ ವರ್ಷದಲ್ಲಿ ಅನುಷ್ಠಾನಗೊಳಿಸುತ್ತಿದೆ.

ಎಲ್ಲಾ ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಗಳು ಹಿಂದಿನ ಎರಡು ತರಗತಿಗಳಲ್ಲಿ ಕಲಿಯಲೇ ಬೇಕಾಗಿದ್ದ ಪ್ರಮುಖ ಸಾಮರ್ಥ್ಯ, ಪರಿಕಲ್ಪನೆಗಳನ್ನು ಗುರುತಿಸಿದೆ. ಇದಕ್ಕೆ ಸಂವಾದಿಯಾಗಿ ಪ್ರಸಕ್ತ ತರಗತಿಯಲ್ಲಿ ಕಲಿಯಲೇಬೇಕಾದ ಪ್ರಮುಖ ಸಾಮರ್ಥ್ಯ, ಪರಿಕಲ್ಪನೆಗಳನ್ನು ಜೋಡಿಸಿ ಕಲಿಕಾ ಹಾಳೆಗಳನ್ನು ಮತ್ತು ಶಿಕ್ಷಕರ ಕೈಪಿಡಿಯನ್ನು ಸಿದ್ಧಪಡಿಸಲಾಗಿದೆ. ಕಲಿಕಾ ಹಾಳೆಗಳು ಚಟುವಟಿಕೆಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ್ದು, ಮಗುವಿನ ಮುಗ್ದ ಮನಸ್ಸಿಗೆ ಸಂತೋಷವನ್ನುಂಟು ಮಾಡುವಂತೆ ರೂಪಿಸಲಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಇವುಗಳನ್ನು ಪೂರ್ಣಗೊಳಿಸುವುದರಿಂದ ಹಾಲಿ ಕಲಿಕಾ ನಷ್ಟವನ್ನು ಸರಿದೂಗಿಸಬಹುದು ಎಂಬ ಆಶಯ ನನ್ನದಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಕಲಿಕಾ ಹಾಳೆ, ಪಠ್ಯಪುಸ್ತಕ ಮತ್ತು ಶಿಕ್ಷಕರ ಕೈಪಿಡಿಗಳು ಪರಸ್ಪರ ಪೂರಕವಾಗಿವೆ. ಶಿಕ್ಷಕರು ತಮ್ಮ ಕೈಪಿಡಿಯಲ್ಲಿ ನೀಡಿದ ಮಾರ್ಗಸೂಚಿಯನ್ವಯ ಈ ವಿನೂತನ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಅದರ ಅಂತಸ್ಸತ್ವದಿಂದ ಅನುಷ್ಠಾನಗೊಳಿಸಿ, ಮಕ್ಕಳ ಕಲಿಕೆಯ ಸುಧಾರಣೆಗೆ ಕಾರಣವಾಗುತ್ತೀರಿ ಎಂದು ಹಾರೈಸುತ್ತೇನೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಇಲಾಖೆಯ ಸರ್ವರೂ, ಪೋಷಕವರ್ಗ ಮತ್ತು ಭಾಗೀದಾರರೆಲ್ಲರೂ ಇದರಲ್ಲಿ ಪರಿಣಾಮಕಾರಿಯಾಗಿ ಕೈ ಜೋಡಿಸಿ ಈ ಕಾರ್ಯಕ್ರಮವನ್ನು ಯಶಸ್ವಿಗೊಳಿಸುತ್ತೀರೆಂದು ಆಶಿಸುತ್ತೇನೆ.

ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಶುಭವಾಗಲಿ............

ಶ್ರೀ ಬಿ.ಸಿ.ನಾಗೇಶ್
ಪ್ರಾಥಮಿಕ ಮತ್ತು ಪ್ರಾಢ ಶಿಕ್ಷಣ
ಹಾಗೂ ಸಕಾಲ ಸಚಿವರು

ಮುನ್ನುಡಿ

ರಾಷ್ಟ್ರೀಯ ಶಿಕ್ಷಣ ನೀತಿ –2020ರ ಆಶಯದಂತೆ ಮಕ್ಕಳ ಕಲಿಕೆ ಮತ್ತು ಅಭಿವೃದ್ಧಿ ನಮ್ಮೆಲ್ಲರ ಜವಾಬ್ದಾರಿ. ಆದರೆ ಕೋವಿಡ್–19 ಸಾಂಕ್ರಾಮಿಕ ವಿಪತ್ತಿನಿಂದ ಮಕ್ಕಳ ಕಲಿಕೆಯಲ್ಲಿ ವ್ಯತ್ಯಯವಾಗಿ ಕಲಿಕಾ ನಿರಂತರತೆಯನ್ನು ಕಾಪಾಡಿಕೊಳ್ಳಲು ಕಳೆದೆರಡು ವರ್ಷಗಳಿಂದ ಸಾಧ್ಯವಾಗಿರುವುದಿಲ್ಲ. ಸಾಕಷ್ಟು ಕಲಿಕಾ ಅಂತರವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಈ ಅಂತರವನ್ನು ನೀಗಿಸಲು 2022–23ನೇ ಸಾಲಿನಲ್ಲಿ ಕಲಿಕಾ ಚೇತರಿಕೆ ಎಂಬ ವಿನೂತನ ಕಾರ್ಯಕ್ರಮವನ್ನು ಅನುಷ್ಠಾನಗೊಳಿಸಲಾಗುತ್ತಿದೆ.

ಈ ಕಾರ್ಯಕ್ರಮದ ಮೂಲಕ ಎಲ್ಲಾ ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಗಳಿಗೆ ಬುನಾದಿ ಸಾಕ್ಷರತೆ, ಸಂಖ್ಯಾ ಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ಒತ್ತು ನೀಡಲಾಗುವುದು ಹಾಗೂ ಮಗು ತನ್ನ ಹಿಂದಿನ ತರಗತಿಗಳಲ್ಲಿ ಅತ್ಯಗತ್ಯವಾಗಿ ಗಳಿಸಲೇಬೇಕಿದ್ದ ಕಲಿಕಾ ಫಲಗಳು ಹಾಗೂ ಪ್ರಸಕ್ತ ತರಗತಿಯಲ್ಲಿ ಕಲಿಯಲೇ ಬೇಕಾದ **"ಅತಿ ಮುಖ್ಯ ಕಲಿಕಾ ಫಲ"** ಗಳನ್ನು ಗುರುತಿಸಿ, ಚಟುವಟಿಕೆ ರೂಪಿಸಿ ಕಲಿಕಾ ಹಾಳೆಗಳನ್ನು ಮತ್ತು ಶಿಕ್ಷಕರ ಕೈಪಿಡಿಯನ್ನು ರೂಪಿಸಲಾಗಿದೆ. ಇವುಗಳಲ್ಲಿ **'ನಿಪುಣ್ ಭಾರತ್', 'ವಿದ್ಯಾಪ್ರವೇಶ್'ನಂತಹ ಉಪಕ್ರಮಗಳನ್ನು ಅಂತರ್ಗತಗೊಳಿಸಲಾಗಿದೆ.** ಈ ಚಟುವಟಿಕೆಗಳು ಶಿಶುಕೇಂದ್ರಿತ, ಕಲಿಕಾ ಹಾಗೂ ಶಿಕ್ಷಕ ಸ್ನೇಹಿಯಾಗಿವೆ. ಚಟುವಟಿಕಾ ಹಾಳೆಗಳ ಜೊತೆಗೆ, ಶಿಕ್ಷಕರಿಗೆ ಅಗತ್ಯ ಮಾರ್ಗದರ್ಶನ ನೀಡುವ 'ಶಿಕ್ಷಕರ ಕೈಪಿಡಿ'ಯನ್ನೂ ಸಿದ್ಧಪಡಿಸಿ ನೀಡಲಾಗುತ್ತಿದೆ. ಇವುಗಳನ್ನು ಬಳಸಿ ಮಕ್ಕಳ ಕಲಿಕಾ ಅಂತರ ಸರಿದೂಗಿಸುವ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ತಾವೆಲ್ಲರೂ ಜವಾಬ್ದಾರಿಯಿಂದ ನಿರ್ವಹಿಸುತ್ತೀರೆಂಬ ಆಶಯವನ್ನು ಹೊಂದಿರುತ್ತೇನೆ. ಈ ಕಾರ್ಯದಲ್ಲಿ ತೊಡಗಿಸಿಕೊಂಡ ತಮಗೂ ಮತ್ತು ಅಜೀಂ ಪ್ರೇಮ್ ಜೀ ಫೌಂಡೇಶನ್ ಸಂಸ್ಥೆಗೂ ಇಲಾಖೆಯ ಪರವಾಗಿ ಅಭಿನಂದನೆಗಳು.

ಡಾ. ಎಸ್. ಸೆಲ್ವಕುಮಾರ್, ಭಾ.ಆ.ಸೇ.
ಸರ್ಕಾರದ ಪ್ರಧಾನ ಕಾರ್ಯದರ್ಶಿ
ಪ್ರಾಥಮಿಕ ಮತ್ತು ಪ್ರೌಢಶಿಕ್ಷಣ ಇಲಾಖೆ

ಆಶಯ ನುಡಿ

ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಯ ಶೈಕ್ಷಣಿಕ ಬದುಕಿನಲ್ಲಿ ಪ್ರತೀ ನಿತ್ಯವೂ ಕಲಿಕಾ ನಿರಂತರತೆ ಅತ್ಯಗತ್ಯ. ಆದರೆ ಕೋವಿಡ್–19 ಸಾಂಕ್ರಾಮಿಕದಿಂದಾಗಿ ಜಾಗತಿಕವಾಗಿ ಕಲಿಕಾ ನಿರಂತರತೆಗೆ ವ್ಯತ್ಯಯ ಉಂಟಾಗಿ ಮಕ್ಕಳಲ್ಲಿ ಕಲಿಕಾ ನಷ್ಟವಾಗಿರುವುದು ವೇದ್ಯ. ಇದನ್ನು ಸರಿದೂಗಿಸುವುದು ನಮ್ಮ ಆದ್ಯ ಕರ್ತವ್ಯವಾಗಿದೆ. ನಮ್ಮ ರಾಜ್ಯದಲ್ಲಿ ಕೋವಿಡ್–19 ನಿಂದಾಗಿ ಶಾಲೆಗಳು ಮುಚ್ಚಲ್ಪಟ್ಟಾಗ ವಿದ್ಯಾಗಮ, ಸಂವೇದ, ವಿಶೇಷ ಸೇತುಬಂಧ ಮುಂತಾದ ಪರ್ಯಾಯ ಕಾರ್ಯಕ್ರಮಗಳನ್ನು ರೂಪಿಸಿದರೂ ಮುಖಾಮುಖಿ ತರಗತಿ ಪ್ರಕ್ರಿಯೆಗೆ ಇವೆಲ್ಲಾ ಸಮಾಂತರವಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಪ್ರಸ್ತುತ **ಕಲಿಕಾ ಚೇತರಿಕೆ** ಕಾರ್ಯಕ್ರಮವು ವೈಜ್ಞಾನಿಕ ತಳಹದಿಯ ಮೇಲೆ ಶಿಶು ಕೇಂದ್ರಿತ ಚಟುವಟಿಕೆಗಳನ್ನು ರೂಪಿಸಿ ಕಲಿಕಾ ಹಾಳೆಗಳನ್ನು ನೀಡುತ್ತಿರುವ ವಿನೂತನ ಪ್ರಯತ್ನ. ಸರಿಸುಮಾರು ಎರಡು ವರ್ಷಗಳ ಶೈಕ್ಷಣಿಕ ಪ್ರಕ್ರಿಯೆಗಳು ಪೂರ್ಣವಾಗಿ ನಡೆಯದೇ, ಮಕ್ಕಳಲ್ಲಿ ಉಂಟಾಗಿರುವ ಕಲಿಕಾ ಅಂತರವನ್ನು ಸರಿದೂಗಿಸುವ ಸಲುವಾಗಿಯೇ ರೂಪಿಸಿದ ಉಪಕ್ರಮ. ಈ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಒಂದು ವರ್ಷದವರೆಗೆ ರಾಜ್ಯದಾದ್ಯಂತ ಅನುಷ್ಠಾನಗೊಳಿಸಿ ಮಕ್ಕಳ ಕಲಿಕಾ ನಷ್ಟವನ್ನು ತಾವೆಲ್ಲರೂ ತುಂಬಿಕೊಡುತ್ತೀರಿ ಎಂದು ಆಶಿಸುತ್ತೇನೆ. ಕಾರ್ಯಕ್ರಮದ ಪರಿಣಾಮಕಾರಿ ಅನುಷ್ಠಾನಕ್ಕಾಗಿ ಎಲ್ಲಾ ಭಾಗೀದಾರರು ಸಕ್ರಿಯವಾಗಿ ತೊಡಗಿಸಿಕೊಳ್ಳುವಿರೆಂದು ನಂಬಿದ್ದೇನೆ.

ಡಾ. ವಿಶಾಲ್ ಆರ್, ಭಾ.ಆ.ಸೇ.
ಆಯುಕ್ತರು,
ಸಾರ್ವಜನಿಕ ಶಿಕ್ಷಣ ಇಲಾಖೆ, ಬೆಂಗಳೂರು

ಆರಂಭಿಕ ನುಡಿ

ಆತ್ಮೀಯರೇ,

ಹಿಂದಿನ ಎರಡು ವರ್ಷಗಳ ಕಾಲ ಕೋವಿಡ್–19ರ ಕಾರಣದಿಂದ ಔಪಚಾರಿಕ ತರಗತಿಗಳು ನಿರೀಕ್ಷೆಯಂತೆ ನಡೆಯದೇ ಮಕ್ಕಳಲ್ಲಿ ಕಲಿಕಾ ನಷ್ಟವುಂಟಾಗಿರುವುದು ಶೋಚನೀಯ. ಇದರಿಂದಾಗಿ ಕಲಿಕಾ ಅಂತರ, ಸಾಮಾಜಿಕ ಹಾಗೂ ಭಾವನಾತ್ಮಕ ಏರುಪೇರುಗಳೂ ಉಂಟಾಗಿವೆ. ಈ ಎಲ್ಲ ಅಡೆತಡೆಗಳನ್ನು ನಿವಾರಿಸಿ, ಕಲಿಕಾ ನಿರಂತರತೆಯನ್ನು ಕಾಯ್ದುಕೊಳ್ಳಲು 2022–23ನೇ ಶೈಕ್ಷಣಿಕ ವರ್ಷದಲ್ಲಿ **ಕಲಿಕಾ ಚೇತರಿಕೆ ಕಾರ್ಯಕ್ರಮವನ್ನು** ಅನುಷ್ಠಾನಗೊಳಿಸಲಾಗುತ್ತಿದೆ. ಪ್ರತಿಯೊಬ್ಬ ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಯ ಬುನಾದಿ ಸಾಕ್ಷರತೆ ಮತ್ತು ಸಂಖ್ಯಾಜ್ಞಾನವನ್ನು ಸಾಧಿಸುವುದು ಪ್ರಥಮ ಆದ್ಯತೆಯಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಎಲ್ಲಾ ಕಲಿಕೆಗೆ ಮೂಲಭೂತವಾಗಿ ಬುನಾದಿ ಸಾಕ್ಷರತೆ ಮತ್ತು ಸಂಖ್ಯಾಜ್ಞಾನ ಅತ್ಯಗತ್ಯ. ಆದ್ದರಿಂದ ಆಯಾ ತರಗತಿಯ ನಿರ್ದಿಷ್ಟ ಕಲಿಕಾ ಫಲಗಳೊಂದಿಗೆ ಬುನಾದಿ ಸಾಕ್ಷರತೆ ಮತ್ತು ಸಂಖ್ಯಾಜ್ಞಾನದ ಕಲಿಕಾ ಚಟುವಟಿಕೆಗಳನ್ನು ಅಂತರ್ಗತಗೊಳಿಸಿ ಕಲಿಕಾ ಚೇತರಿಕೆ ಕಾರ್ಯಕ್ರಮವನ್ನು ರೂಪಿಸಲಾಗಿದೆ. ತಾವು ಇಲ್ಲಿ ನೀಡಿರುವ ಕಲಿಕಾ ಹಾಳೆಗಳನ್ನು ಬಳಸಿಕೊಂಡು ಮಕ್ಕಳಲ್ಲಿ ಬುನಾದಿ ಕಲಿಕಾ ಜ್ಞಾನವನ್ನು ಅನುಕೂಲಿಸುವಿರಿ ಹಾಗೂ ಕಲಿಕಾ ಅಂತರವನ್ನು ಪೂರೈಸುವಿರಿ ಎಂದು ಆಶಿಸುತ್ತೇನೆ. ಇದನ್ನು ಶಾಲಾಧಾರಿತವಾಗಿ ಮೌಲ್ಯಾಂಕನ ಮಾಡುತ್ತಾ ನಿಗದಿತ ಸಾಮರ್ಥ್ಯ ಮತ್ತು ಪರಿಕಲ್ಪನೆ ಗಳಿಕೆಗೆ ಪ್ರಾಮಾಣಿಕ ಪ್ರಯತ್ನ ಮಾಡುತ್ತೀರಿ ಎಂದು ನಂಬಿರುತ್ತೇನೆ. ತಮ್ಮೆಲ್ಲರ ಬೆಂಬಲದಿಂದ ಪರಿಣಾಮಕಾರಿ ಅನುಷ್ಠಾನ ಸಾಧ್ಯ. ಈ ನಿಟ್ಟಿನಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಯಶಸ್ಸನ್ನು ಹಾರೈಸುತ್ತೇನೆ.

ಶ್ರೀಮತಿ ಪಲ್ಲವಿ ಆಕುರಾತಿ, ಭಾ.ಆ.ಸೇ.
ರಾಜ್ಯ ಯೋಜನಾ ನಿರ್ದೇಶಕರು, ಸಮಗ್ರ ಶಿಕ್ಷಣ ಕರ್ನಾಟಕ

ಪ್ರಾಸ್ತಾವಿಕ ನುಡಿ

ಆತ್ಮೀಯರೇ,

ಹೊಸ ಶತಮಾನದ ಆಶಯಗಳನ್ನು ಒಳಗೊಂಡ ರಾಷ್ಟ್ರೀಯ ಶಿಕ್ಷಣ ನೀತಿ–2020ರ ಅನುಷ್ಠಾನ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಶೈಕ್ಷಣಿಕ ಕ್ಷೇತ್ರದಲ್ಲಿನ ಬದಲಾವಣೆಗೆ ನಾವೆಲ್ಲರೂ ತೆರೆದುಕೊಳ್ಳಬೇಕಿದೆ. ಅದರ ಜೊತೆಗೆ ಕೋವಿಡ್ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಉಂಟಾದ ವ್ಯತಿರಿಕ್ತ ಪರಿಣಾಮವನ್ನು ಸರಿಪಡಿಸುವ ಹೊಣೆಗಾರಿಕೆ ಮಹತ್ತ್ವದ್ದಾಗಿದೆ. ಕಳೆದ ಎರಡು ವರ್ಷಗಳಲ್ಲಿ ಬಹು ಮಾಧ್ಯಮಗಳನ್ನು ಬಳಸಿಕೊಂಡು ವಿದ್ಯಾಗಮ, ಸಂವೇದದಂತಹ ಶೈಕ್ಷಣಿಕ ಉಪಕ್ರಮಗಳ ಮೂಲಕ ಮಾಡಿದ ಪ್ರಯತ್ನಗಳ ನಡುವೆಯೂ ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಗಳ ಕಲಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಸಾಕಷ್ಟು ಕಲಿಕಾ ಅಂತರ ಉಂಟಾಗಿರುವುದು ವಾಸ್ತವದ ಸಂಗತಿ. ಕಲಿಕಾ ನಷ್ಟ, ಕಲಿಕಾ ಅಂತರ ಪೂರೈಸುವ ಯೋಜನೆಯೇ **'ಕಲಿಕಾ ಚೇತರಿಕೆ'** ಕಾರ್ಯಕ್ರಮ. ಈ ಸಂದರ್ಭೋಚಿತ ಉಪಕ್ರಮದಲ್ಲಿ ಈ ಶೈಕ್ಷಣಿಕ ವರ್ಷದಲ್ಲಿ ಬುನಾದಿ ಸಾಕ್ಷರತೆ ಮತ್ತು ಸಂಖ್ಯಾಜ್ಞಾನ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವನ್ನು ಸಾಧಿಸುವುದರೊಂದಿಗೆ, ಹಿಂದಿನ ಎರಡು ಶೈಕ್ಷಣಿಕ ವರ್ಷಗಳ ಆಯ್ದ ಕಲಿಕಾಫಲಗಳು ಹಾಗೂ ಪ್ರಸಕ್ತ ಶೈಕ್ಷಣಿಕ ವರ್ಷದಲ್ಲಿ ಕಲಿಯಲೇಬೇಕಾದ ಅತ್ಯಗತ್ಯ ಕಲಿಕಾಫಲಗಳನ್ನು ಎಲ್ಲಾ ಮಕ್ಕಳಲ್ಲಿ ಸಾಧಿಸುವ ಗುರಿಯನ್ನು ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳಲಾಗಿದೆ. ಈ ಸಾಧನೆಗಾಗಿ ಕಲಿಕಾ ಪ್ರಕ್ರಿಯೆಯ ಸಾಧ್ಯತೆಗಳನ್ನು ಸೂಚಿಸುವ **'ಶಿಕ್ಷಕರ ಕೈಪಿಡಿ'** ಮತ್ತು ಶಿಶುಕೇಂದ್ರಿತ ಕಲಿಕಾ ಪೂರಕ ಚಟುವಟಿಕೆಗಳನ್ನೊಳಗೊಂಡ ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಗಳ **'ಕಲಿಕಾ ಹಾಳೆ'**ಗಳ ಪುಸ್ತಕ ಎಂಬ ಎರಡು ಸಾಹಿತ್ಯಗಳನ್ನು ಸೃಜಿಸಲಾಗಿದೆ. ಈ ಕಲಿಕಾ ಹಾಳೆಗಳಲ್ಲಿ ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಗಳು ಕಲಿಯಲೇ ಬೇಕಾದ ಸಾಮರ್ಥ್ಯ, ಪರಿಕಲ್ಪನೆ ಮತ್ತು ಕಲಿಕಾಫಲಗಳನ್ನು ಕೇಂದ್ರೀಕರಿಸಿದೆ. ಇವುಗಳನ್ನು ಬಳಸಿ ಮಕ್ಕಳ ಕಲಿಕಾ ನಷ್ಟವನ್ನು ಸರಿದೂಗಿಸಲು ಎಲ್ಲಾ ಭಾಗೀದಾರರು ಸಕ್ರಿಯವಾಗಿ ತೊಡಗಿಸಿಕೊಳ್ಳಬೇಕಾಗಿ ಈ ಮೂಲಕ ವಿನಂತಿಸುತ್ತೇನೆ. ಈ ಕಾರ್ಯಾಭಿವೃದ್ಧಿಯಲ್ಲಿ ತೊಡಗಿಸಿಕೊಂಡ ಇಲಾಖಾ ಮಿತ್ರರು ಮತ್ತು ಅಜೀಂ ಪ್ರೇಮ್‌ಜೀ ಫೌಂಡೇಶನ್ ಇವರಿಗೆ ಅಭಿನಂದನೆಗಳನ್ನು ಸಲ್ಲಿಸಿದೆ.

ಶುಭವಾಗಲಿ.

ಶ್ರೀಮತಿ ಸುಮಂಗಲ ವಿ.
ನಿರ್ದೇಶಕರು, ರಾಜ್ಯ ಶಿಕ್ಷಣ ಸಂಶೋಧನೆ ಮತ್ತು ತರಬೇತಿ ಇಲಾಖೆ

संकल्पना आणि मार्गदर्शन	
डॉ. एस. सेल्वकुमारभा.प्र.से. मुख्य कार्यदर्शी प्राथमिक आणि माध्यमिक शिक्षण विभाग,बेंगळूरु	**डॉ. विशाल आर.**भा.प्र.से. आयुक्त सार्वजनिक शिक्षण विभाग,बेंगळूरु
श्रीमती पल्लवी आकुरातीभा.प्र.से. राज्य योजना निर्देशक समग्र शिक्षण कर्नाटक,बेंगळूरु	**श्रीमती सुमंगल व्ही.** निर्देशक डी.एस.ई. आर.टी. बेंगळूरु
साहित्य रचना समिती **जिल्हा शिक्षण व प्रशिक्षण संस्था,शिवमोग्गा यांच्या नेतृत्वाखाली**	
श्री डॉ. शंकर शास्त्री, (स.शि.) सरकारी प्रौढ शाळा, मासुरू , सागर. शिवमोग्गा	**श्रीमती रजनी एन.** (स.शि.) सरकारी प्रौढ शाळा कोडलू तिर्थहळ्ली ता. शिवमोग्गा
श्री. राघवेंद्र (स.शि.) सरकारी प्रौढ शाळा बेळ्ळूरु, होसनगर, शिवमोग्गा	**श्री. गिरीष बी.** (स.शि.) सरकारी प्रौढ शाळा कुडुमल्लीगे, तिर्थहळ्ली ता. शिवमोग्गा
श्री राजेश , एन.(स.शि.) सरकारी पदवीपुर्व कॉलेज प्रौढशाळा विभाग, शिकारीपुर शिवमोग्गा	
अजीम प्रेमजी फौंडेशन समिती	

भाषांतर आणि परिशीलन समिती	
जिल्हा शिक्षण व प्रशिक्षण संस्था चिक्कोडी यांच्या नेतृत्वाखाली	
श्री. मोहन देवाप्पा व्हनवाडे (स.शि.) सरकारी प्रौढ शाळा बारवाड ता. निप्पाणी जि. चिक्कोडी	**श्री. सुधीर महादेव लठ्ठे** (स.शि.) सरकारी मराठी माध्यमिक शाळा आप्पाचीवाडी ता. निप्पाणी जि. चिक्कोडी
श्री डी. एच. कांबळे (सी. आर. पी.) **सी. आर. सी. , चिक्कोडी** **ता:जि:चिक्कोडी**	**श्री सी. ए. कुंभार (सी. आर. पी.)** **सी. आर. सी. , अक्कोळ** **ता: निपाणी जि:चिक्कोडी**
संयोजक **इ.व्ही.जी. विभाग, डी.एस.ई.आर.टी.बेंगळूरु**	

अनुक्रमणिका

क्र.सं.	अध्ययनांश विवरण	पृष्ठसंख्या
1	अध्ययन पुनर्प्राप्ती - एक उपक्रम	8 - 9
2	अध्ययन पुनर्प्राप्ती कसे असावे- कसे नसावे	9 - 12
3	इतिहासाची मूळ साधने, इतिहासातील कालगणना.	13 - 14
4	प्रारंभीक समाज आणि मानवी वास्तव्य	14 - 16
5	वैदीक काळ	16 - 17
6	जगाच्या प्रमुख संस्कृतीचा विकास	17 - 18
7	अहिंसेच्या दिशेने	19 - 20
8	उत्तरभारतातील आणि दक्षिण भारतातील प्रमुख राजघराणी	20 - 23
9	मध्ययुगीन भारत : कालगणना, राज्यकारभार, सुफी संताचा प्रभाव कला आणि वास्तु शिल्पकला	23 - 26
10	आधुनिक भारत : कालगणना, जलमार्गाचा शोध, कॉन्स्टॅन्टिनोपलचा पाडाव व्यापारासाठी आलेल्या युरोपियनांच्या अधिपत्याखाली आलेला भारत आणि ब्रिटीश सत्येचा परिणाम	26 - 31
11	ब्रिटीश प्रशासनाच्या सुधारणा आणि भारतीयांच्या प्रतिक्रीया	31 - 32
12	सामाजिक आणि धार्मिक सुधारणा	33
13	भारतीय स्वातंत्र्य चळवळीतील महत्वाच्या व्यक्ती आणि घटना अहिंसा मार्ग आणि सत्याग्रह	33 - 35
14	भारताची फाळणी	35 - 36
15	पृथ्वीचे थर वप्रमुख लक्षणे	36 - 37
16	नैसर्गिक आपत्ती	37 - 38
17	खंड, अक्षांश आणि रेखांश याचा परिचय	38 - 40
18	भारताच्या भौगोलिक वैशिष्ट्यांचा परिचय	40
19	बालकांचे हक्क आणि मानवी हक्क	41
20	स्थानिक सरकार	42 - 43
21	आपल्या जीवनात बँकांची भूमिका	43
22	अर्थव्यवस्थेची क्षेत्रे आणि परिचय	44
23	स्व.सहाय्य संघ	44 - 45
24	समाज विज्ञान अध्ययन अनुकुल होईल अशा पध्दती	45 - 48

आत्मीय शिक्षक मित्र हो,

कोविड19 च्या उद्धवलेल्या या महामारीला समोरे जात तुमची मुले शाळेला येत आहेत. कित्येक दिवस त्यांचे खेळ, वाचन, सहजपणे, सोडून घरी राहायचे प्रसंग अनुभवले आहेत. तसेच तुम्ही सुध्दा शाळा सुरु झाले तर बरे होईल. असे तुम्हाला वाटत होते. माणसिक ताणामुळे मुले व आपण जास्त गोंधळात आहात. अध्ययनातील अंतराला कंटाळलेला आहात. हे अध्ययन अंतर सुव्यस्थित करण्यासाठी इथे एक प्रयत्न करुन शिक्षण विभाग अध्ययन पुनर्प्राप्ती कार्यक्रम तयार केले आहे.

इयत्ता 8.वी. मधील विद्यार्थी मागील दोन इयत्ता मध्ये शिकायला पाहिजे असलेले, पुढच्या वर्षी 9 वी ला जाईल तेव्हा समजायला पाहिजे असलेल्या संकल्पनांचे मुळ या अध्ययन पत्रकांच्या पुस्तकामध्ये दिले आहेत. तुम्ही ते दृढीकरण करुन, तपासून, अध्ययन पत्रक स्वयंअध्ययन सारखे आहे. तसेच स्वत: शिकण्यामध्ये कांही अडचणी येतात. त्यावेळी आपली मदत मुलांना पाहिजे असते.

इथे दिलेले अध्ययन पत्रक उदाहरणे मात्र आहेत. वर्ग प्रक्रियेमध्ये दररोज असणारे तुम्ही मुलांना काय आवश्यक आहे. हे तुम्ही जाणता. तुमच्या ठिकाणी असलेल्या अनुभवा संदर्भात इथे असलेले अध्ययन पत्रका बरोबर तुम्ही तुमच्या कृत्या, युक्त्या वापरु शकता. त्यांचा वापर करुन मुलांच्यामध्ये नाविन्यता विकासासाठी मदत कराल. अशी अपेक्षा व्यक्त करतो.

मुलांचे पुस्तकातील अध्ययन पत्रकांचे अवलोकन करुन खाली दिलेले हे मागदर्शन द्या.

- आवश्यक असले तेव्हाच तुम्ही स्वत: दिलेल्या कृत्यामध्ये सहभागी व्हावा.
- दिलेल्या विषया संबंधी मुले विचार करावेत असे करा.लिहण्यावाचण्यापेक्षा मुले त्या विषया संबंधी जास्तीत जास्त त्यांच्या मित्रांबरोबर, भावाबरोबर, बहिणी बरोबर, शिक्षका बरोबर बालावे असे करा.
- पाठ्यपुस्तकाबरोबरच अध्ययन पत्रकातील कृत्या पुर्ण करण्यास अनुकूल करुन द्या
- पाठ्यपुस्तकाची अभ्यास प्रश्ने या वर्षी आवश्यक असेल तर तुम्हीच ठरवा. नाहीतर या वर्षाला अध्ययन पत्रकांचा आणि आपण तयार केलेल्या कृत्या पुरेशा होतील.
- प्रत्येक अध्ययनांशाच्या नंतर स्व: अवलोकनाचा भाग म्हणून मुलांची अध्ययन प्रगती नोंद करुन ठेवणे. तिथे चार टप्पे आहेत. त्यामुलांना चौथ्या टप्प्यापर्यंत जाण्यासाठी सहाय्य करा. चौथ्या टप्प्यापर्यंत जाण्यासाठी, पोहचण्यासाठी असलेल्या समस्या सोडवा.
- मुलांच्या प्रगती नोंदीच्या खाली त्या अध्ययनांशाला संबंधीत मुलाने मिळविलेले ज्ञान नोंद करुन सही करा.
- कांहीही जास्तीचे हवे असेल तर तुमच्या शिक्षकासोबत चर्चा करा आणि मुख्यपृष्ठातील दिलेले डी.एस.ई.आर.टी. पत्राव्दारे ई.मेल व्दारे संपर्क साधा.

- आनंदाने शिकवा आनंदा पासुन आनंद वाटा ------

1. अध्ययन पुनर्प्राप्ती

अध्ययनाचे परिणाम, घटक, पाठ्यपुस्तकामध्ये समाविष्ट केले आहेत. इथे पाठ्य पुस्तक हे शिकण्याचे साधन म्हणून काम करते. हे अध्ययनाची जागा मुलभूत क्षमताव्दारे निर्धारीत केले जाते.

भाषा ही शिकण्याची प्रक्रिया आहे. या भाषेतील आंतरक्रियात्मकता सतत चालणारी प्रक्रिया आहे. हे अध्ययन अनुभव प्रत्यक्ष वर्गातील चालणा-या प्रक्रियेपासुन वंचीत असलेला विद्यार्थी आम्हाला या पुर्वीच्या वातावरणामध्ये किती गमवला आहे ? गमावलेला भाग त्याला कसे समजेल ? या दृष्टीने केलेला प्रयत्न म्हणजे अध्ययन पुनर्प्राप्ती. या सर्वावर उपाय म्हणजे अध्ययन पुनर्प्राप्ती. अध्ययन पुनर्प्राप्ती हे केवळ साहित्य नाही. सेतुबंध विरहीत योजना नाही. पुनरावलोकन विधान नाही. तर पुनर्प्राप्ती हे माहित नसलेल्या गोष्टीपासून माहित असलेल्या गोष्टीपर्यंत घेवून जाणारी एक प्रक्रिया आहे.

या प्रक्रियेला विद्यार्थ्याला दुर्लक्षीत करणारा माणूस गुन्हेगार. ही क्रिया फक्तवर्गातच न चालता वर्गाबाहेर सुध्दा चालणारी क्रिया आहे. समन्वयाची हरवलेली क्रियाशीलता कुठे हरवलेली आहे ? याचा शोध घेणे. हा एक शोध आहे. तेथे अर्पण करण्याची जी मनस्थिती आहे. आपण सर्वानी सहभाग होवूया. इथे दिलेले प्रस्तुत साहित्याचे विस्तृत उद्देश खालील प्रमाणे

1. समाज विज्ञान विषय हे आवड,अभिरुची निर्माण करणारे विधान आहे.
2. समाज विज्ञान या अध्ययनासोबत सामाजिकीकरण, मनोसामाजिक मुल्य आणि घटनात्मक मुल्य, भू संस्कृतीच्या शोधातून इतिहास आणि भुगोल समजून घेणे.
3. आपल्या सभोवताली असलेल्या गोष्टी उद्याचा इतिहास समजून घेण्यापर्यंत आणि वर्तमान काळातील सतत घडणा-या गोष्टीव्दारे आम्ही आपल्या मुलांना आपल्या गावातील भौगोलीक, ऐतिहासीक, सामाजीक रचना, मुल्य, संस्कृती, प्रजाप्रभत्वाचे महत्व, आचार -विचार, रुढी परंपरा, माझ्या कुटुंबाची आर्थिक परिस्थिती, व्यवहार समजावून सांगणे,
4. समाज विज्ञान विषयाची संकल्पना, नित्य जीवनातील वास्तविक गोष्टीवर आधारीत आहेत. वास्तविक जीवनातील शिक्षणातून शिकतात. विविध कृत्याव्दारे प्रायोगिक शिक्षण पध्दती वाढविणे.
5. वयानुसार मुलाला शिकता यावे याची अनेक कारणे आहेत. मुलभुत कौशल्य आणि अध्ययनात सातत्य नसलेले मुल शोधणे.
6. समाज विज्ञानाच्या अध्ययनाने, भौगोलिक, संस्कृती, परंपरा, रुढी, आचार, विचार समजून घेवून भारताच्या वैविध्यतेविषयी अभिमान बाळगणे.
7. अध्ययन तात्पुरत्या क्रियाच्या बदली विविध उपक्रम, नाटके, गाणी, नृत्य, स्थानिक कला आणि कांही कृत्याव्दारे समाज विज्ञाना विषयी आवड निर्माण करणे.
8. भारताचा इतिहास, भौगोलिकता, सामाजिकता, आर्थिकता व्यवसाय समजून घेणे, अभिमान बाळगणे.

अचुक वैशिष्ट्ये :-

कोविड -19च्या महामारीत उद्भवलेल्या अध्ययनातील अंतर सुलभ करण्यासाठी पायाभूत शिक्षण क्षमता आणि मागील 2 वर्षात मुलाने काय शिकायला पाहिजे होते? आणि चालू शैक्षणिक वर्षातील शिकण्याचे परिणाम अनुकुल करुन देणे.

अध्ययन पुनर्प्राप्ती केवळ विद्यार्थी कृतीना सिमीत न करता मुलाचे अध्ययनात सातत्य चैतन्यदायक अध्ययन आणि अध्ययनाचे नवीन मार्ग शोधण्यास प्रेरक ठरते.

2. अध्ययन पुनर्प्राप्ती असे नसावे-असे असावे

कोणत्याही योजनाच्या अंमलबजावणीमध्ये कांही समस्या असतातच. तेथील मर्यादा तसेच पुढे नेणे, मुद्यावर टिका करणे. या गोष्टी माहीत असताच या समस्येतून बाहेर पडण्यासाठी सकारात्मक विचारांची गरज आहे. ते तुम्हीच जाणता

अध्ययन पुनर्प्राप्ती असे नसावे

1. हे केवळ कार्यक्रम नाही, नोंद ठेवायच्या नोंदी नाहीत, या प्रक्रियेबद्दल माहिती देणे, मुले केवळ भ्रमात असू नयेत.

2. अध्ययन पत्रकाचे हे मुलांचे गृहपाठ नाही. मुल ते अध्ययन पत्रकांचे लिहून संपविणे एवढेच मर्यादीत नाही.

3. कोणत्याही पारंपारीक शिक्षण पध्दतीव्दारे शिकणे अपेक्षित नाही.

4. या प्रक्रियेला मुल पुर्णपणे जबाबदार नाही.

5. लहान मुलांना अध्ययनाची चाचणी म्हणून अध्ययन पत्रक वापरु नये

असे असणे उत्तम

1. अध्ययनाच्या साधन तंत्राच्या वापराला उत्तेजन देवूया.

2. वाचन, लेखन, मौखिक (तोंडी) अभिव्यक्ती सुरळीत होण्यासाठी योजना करुया

3. अध्ययन पत्रके देण्यापुर्वी, परिकल्पना, स्वा-नुभव, पुर्वानुभव, स्थानिक वातावरण इ. संदर्भ स्पष्ट करु या.

4. पुर्वज्ञान आणि वर्तमान अनुभव यांचा ताळमेळ घालू या.

5. खेळ, स्पर्धा, मौखिक अभिव्यक्ती,ठिकाणांना भेट, वातावरण निर्मिती दृष्टांत, लघुनाट्य, पात्राअभियन, प्रवास इत्यादी पध्दतीचा वापर करुन वैचारीक परिकल्पना प्रदान करण्याची संधी देवूया.

वर्ग समन्वयीकरण:-

मुल या वर्षी शिकत असलेले अध्ययन घटक गेल्या वर्षीच्या अध्ययन अनुभवावर आधारीत असुन मुलभुत सामर्थ्यावर आधारीत आहेत. या क्रमिक स्वरुपातील अध्ययनाची प्रक्रिया सुलभ करण्यासाठी परिकल्पनांची पार्श्वभूमी समजून घेणे आवश्यक आहे.ही प्रक्रिया 2 प्रकारे वर्गातसमन्वय साधण्याची शक्यता असते.

1. प्रथम प्राधान्य पध्दत :- मुख्य प्रवाहात अध्ययन पुनर्प्राप्ती कार्ययोजना दिलेल्या अवधीमध्ये मुलभुत सामर्थ्यावर आधारीत घडलेल्या अध्ययन साहित्याचे शिक्षण आणि मुल्यमापन करणे.

2. अप्रत्यक्ष पध्दत :- पाठ्य अध्ययना संदर्भात एका अवधीमध्ये मुलभूत सामर्थ्य अध्ययनानंतर घटक परिक्षाव्दारे मुल्यमापन करणे.

शिक्षकांची पुर्वतयारी

- अध्ययन कृती आणि त्याची योजना आयोजीत करणे.
- संदर्भ, अध्ययन उपकरणे तयार करणे.
- कृत्याव्दारे संकल्पनेचे चित्रण मुलांना अनुभव घेण्यासाठी प्रेरणा देणे.
- संकल्पना विस्तार, सध्याच्या अध्ययनांशाचे समन्वयीकरण
- अध्ययन पत्रक सुलभ रितीने पुर्ण करणे.
- विद्यार्थ्यांच्या अध्ययनाच्या प्रगतीचा आढावा चौथ्या टप्प्या पर्यंत पोहचण्यास मदत करणे.
- शिक्षकांचे पुर्वज्ञान आजमाविने
- अध्ययन पत्रकाच्या प्रगतीपासून मुल्यमापन पुनरावलोकन कृत्या करणे.

अध्ययन अवधी निर्धार :-

आपण विद्यार्थाच्या वैयक्तीक भिन्नता लक्षात ठेवून अध्ययन अवधी निश्चित करणे.प्रादेशिक भिन्नता, अध्ययन पातळी प्राप्त विद्यार्थाचे अध्ययन परिसर इत्यादी घटकांचे तास निश्चित करणे.

मुल्यमापन :-

प्रत्येकांना खात्यामार्फत आदेश दिला जाईल. तरीही अध्ययन पत्रकातील कृत्या विद्यार्थ्यांनी लिहीलेली माहिती संग्रह करणे.

विद्यार्थ्यांची प्रगती चार स्तरांवर आधारीत निश्चित केले आहे. त्यासाठी विद्यार्थी स्व-अवलोकन नमुना अध्ययन पत्रकाच्या पुस्तकामधील दिलेले 4 स्तर असे आहेत. ते खालील प्रमाणे

अपेक्षीत अध्ययन निष्पती

संपलेले अध्ययन अंश(विद्यार्थी लिहितात)	समजून घेतात शे 30-49	अर्थ करुन घेतात शे 50 ते 60	समजून घेतलेले अंश आपल्या वर्गामित्राबरोबर समाविष्ट करुन शिकवितात.शे.61-90	पुर्ण आमलात आणून पालन करतात शे.91-100

मूल्यमापन करण्यापुर्वी

सामर्थ्याचा टप्पा	विवरण
1समजून घेणे	अध्ययन निष्पतीतील समाविष्ट अंश/ साधण्यासाठी/मर्यादित अंश मात्र परिचय करुन देणे.शिक्षकांचे संपुर्ण -सतत पाठींब्याची आवश्यकता आहे.
2 अर्थ समजून घेतो	अध्ययन निष्पतीचे कांही अंश स्पष्ट आहेत./ कांहीमध्ये स्पष्टतेची शक्यता आहे. शिक्षक मित्र भागश: पाठींब्याची आवश्यकता आहे.
3समजून घेतलेले अंश आपल्या वर्गमित्रांबरोबर विचार वाटून घेतो.	अध्ययन निष्पतीचे सर्व अंश योग्य स्पष्ट आहे. शिकत असलेले आपल्या मित्राबरोबर विचार वाटुन घेतो. शिक्षक मुलांना अध्ययन अंशावर आधारीत प्रश्नोत्तर कार्य देणे आवश्यक आहे.
4यांच्याशी संबंधीत इतर अंश स्वत: सांगतो	अध्ययन निष्पतीचे अंश कायमची स्पष्ट आहे./ संपलेली स्पष्टता आहे. शिक्षक मुलांच्यामार्फत वर्गाला धनात्मक मार्गदर्शन करणे.

उदाहरणे :-

अध्ययन निष्पती - इतिहासाच्या साधना विषयी जागृती करणे समजून घेतात.

- इतिहासाच्या रचेनेसाठी आवश्यक असलेले मुलाधार समजून घेतात.
- इतिहासाच्या मुलाधाराविषयी संरक्षण मनोभाव वाढविणारे

वरील दोन्ही मुख्य उद्देश साध्य करण्यासाठी मुलाची कृती अर्थपुर्ण होणे आवश्यक आहे. इथे दिलेले अध्ययन पत्रका मध्ये दिलेल्या कृत्या, अंश म्हणजे अंतिम नव्हे. मुलांचे अध्ययन निष्पती संदर्भात सविस्तरपणे निरिक्षण करुन मुलांची अध्ययन पातळी ओळखणे आवश्यक आहे.

संपलेले अध्ययन अंश	**सामर्थ्याचे टप्पे**	**इतिहासाच्या साधन विषयी समजून घेतील**
समजून घेतो	L1	मुल कांही आधारा विषयी समजून घेतलेतर/ कोणतेही आधार समजले नसले तर . ओळखले नसले तर, देवालयाची चित्रे मात्र ओळखू सांगू शकतो.
अर्थ समजून घेतो.	L 2	मुल मुलाधार ओळखतो, कांही वेळेला गोंधळल्या सारखे दिसतो. संरक्षण संबंधी थोडक्यात मत व्यक्त करतो.
समजून घेतलेले अंश आपल्या वर्ग मित्राबरोबर विचार वाटून घेतो.	L 3	मुल मुलाधार ओळखून इतिहासाच्या रचनेमध्ये मुलाधाराचे महत्व समजून घेतो. संरक्षणाला संबंधीत समर्पक अभिप्राय व्यक्त करतो. आपल्या वर्गमित्रांबरोबर अध्ययनांशासंबधी विचार वाटून घेतो.
याच्याशी संबंधीत इतर अंश स्वत: सांगतो.	L 4	मुल इतिहासाच्या रचनेमध्ये मुलाधाराचे महत्व समजून घेतो. मुलाधार जतन करण्याविषयी विशाल मनोभाव समजून घेतो. मुलाधाराच्या संरक्षणासाठी आपण करावयाची लहान लहान कार्ये व्यक्त करतो. संधी मिळेल तेव्हा आपल्या आजूबाजूच्यांना संरक्षणाचे महत्व समजून घेऊन प्रोत्साहीत करतो.

अध्ययन निष्पती संपुर्णपणे साधण्यासाठी दिलेली अध्ययन पत्रके एक लहान साधन म्हणून समजून घेतले पाहीजे. कांही वेळा ही अध्ययन पत्रके अध्ययन निष्पतीची कांही अंश मात्र साधण्यासाठी उपयोगी पडली पाहिजेत. शिक्षक सविस्तर पणे अध्ययन निष्पती साधण्यासाठी अजून जास्तीचे, वेगवेगळया कृत्या स्वतंत्रपणे हाती घेणे जास्त महत्वाचे. वर्गामध्ये सुध्दा मुलांना अध्ययन निष्पतीचे चढ-उतार असणे सहज आहे. हे शिक्षक लक्षात ठेवणे गरजेचे आहे.

हे मुल्यमापन निश्चितपणे मुलांना श्रेणी करण्यास अथवा ते विभाग करण्यास नाही. शिक्षक मुलांची अध्ययन पातळी निश्चित पणे समजून घेणे हा महत्वाचा उद्देश आहे. सर्वात महत्वाचे म्हणजे मुलांची अध्ययन पातळी समजल्या नंतर शिक्षक मुलांना पुढील अध्ययन टप्पा घेऊन जाण्यास सांगून मुळ उद्देश समजून घेणे महत्त्वाचे आहे.

अध्ययन अंश - 1.1इतिहासाची साधने

अध्ययन निष्पती - इतिहासाच्या साधनांबद्दल जाणून घेतील.

उद्देश :-

- इतिहासाच्या निर्मितीसाठी साधनांची आवश्यकता असते ते जतन करणे.
- साधनांच्या संरक्षणाचे महत्व समजून घेणे

अध्ययन साहित्य :- साधने,पुराव्याची चित्रे, शिलालेख, नाणी,पुस्तके, भु उत्खननाची चित्रे, नकाशे इ.

अध्ययन प्रक्रिया :- मार्गदर्शक सुरवातीला मुलांच्या मुलभूत गोष्टी बद्दलच्या संकल्पना शिकवतात. त्यांना त्यांच्या शाळेच्या मुख्याध्यापकांशी किंवा गावातील वरिष्ठांशी चर्चा करण्याची संधी व माहिती गोळा करण्याची संधी दिली पाहिजे आणि आवश्यक असल्यास स्वत: माहिती द्या. नंतर आपण मुलांना मार्गदर्शन करा.अध्ययन पत्रकातील कृत्या स्वत: मुलांच्याकडून करवून घ्या. आवश्यक वाटल्यास माहिती संग्रह, मुलाखतीला संधी उपलब्ध करुन द्या.

अध्ययन पत्रक -1

कृती :-1 माझ्या शाळेबद्दल मला किती माहिती आहे. ?

कृती :-2शाळेच्या इतिहासाची साधने शोधूया.

कृती :-3शाळेच्या इतिहासाबद्दल चर्चा करुया.

कृती :-4तुमच्या आजूबाजूच्या स्मारकाची यादी करा.

कृती :-5स्मारके, शिल्पकला आणि त्यांच्या इतर अवशेषाचे आपण का जतन करावे.?

गट चर्चा :- मुलांचे दोन अथवा आवश्यक तेवढे गट करुन वरील आकृत्याबद्दल चर्चा करण्यास संधी उपलब्ध करुन देणे. मुलांच्या चर्चेतून निघालेले अंश एकत्र करुन इतिहासाच्या रचेनेसाठी पुरावे कशी महत्वाची भुमिका बजावतात. हे सांगून इतिहासाची साधने समजून घेण्याचा प्रयत्न करणे.

मुल्यमापन कृती :-अध्ययन पत्रक 1 मध्ये कृती 3

अध्ययन अंश :-1.2 कालगणना

अध्ययन निष्पती - इतिहासाच्या कालगणनेची विशेषता जाणून घ्याल (दशक , शतक, सहस्त्र, सामान्य शके, आणि सामान्य शके पुर्व)

उद्देश :-

- इतिहासाच्या रचनेमध्ये कालगणनाचे महत्व जागृत करणे.
- कालक्रमानुसार क्रमबध्द इतिहासाची रचना करण्यास मदत होते. हे समजणे
- कालगणना हे इतिहासाचे मुळ आधार स्तंभ आहेत. याची जागृती करणे.

अध्ययन साहित्य :- मोजपट्टी, पेन्सील, कागद, प्रमुख घटकांची श्रेणीवर्षाची माहीती कागद .

अध्ययन पत्रक 2

कृती -1 शतमानाचा अर्थ समजून घेवूया

मुल्यमापन कृती :- काळरेषे वरुन वर्ष समजून घेवूया

अध्ययनांश :-2.1 प्रारंभिक समाज

उद्देश :-

- शिकारी व सामुदायीक समाजामध्ये झालेला विकास त्यांची हत्यारे आणि गृहउपयोगी वस्तू,फळे, झोपड्या अशा अनेक वस्तु आज सुध्दा वापरत असलेली वस्तु या समाजाने दिलेली देणगी आहे. अशी जागृती करणे.
- त्यावेळेचे जीवन क्रम आणि सध्याचा जीवनक्रम यांचा संबंध जोडून प्रेरणा देणे.

अध्ययन साहित्य :- पुस्तकातून निवडलेले समाजातील विविध चित्रांचा संग्रह व्हिडीओ क्लीप इ.

अध्ययन प्रक्रिया :- मार्गदर्शक मुलांना प्रश्न विचारत चित्रे दाखवत, शिकारी व सामुदायीक समाजाचा परिचय करुन देतात. चर्चा करण्यास संधी द्या. आवश्यक वाटेल तर आपण माहिति सांगा. नंतर मुलांना मार्गदर्शन करत अध्ययनपत्रके यामधील कृत्या स्वत: मुलांच्याकडून करवून घेतात. या समाजातील संबंधीत युट्युब ॲनिमेटेड व्हिडीओ दाखविल्यामुळे मुलांना आवड निर्माण होते. त्यापासुन बरीच माहिति मिळविण्याचा प्रयत्न करणे.

अध्ययन पत्रक -3

कृती :- चित्र बघून बोलूया

https://www.youtube.com/wathch = jp2xzt Riwmc व्हिडीओ मुलांना दाखवून त्यांच्या बरोबर बोलणे. येथे प्रमुख म्हणजे चित्रातील विविध कौशल्ये समजून घेतात. अंगातील पोषाखा बद्दल समजून घेणे. लोक राहत असलेल्या क्षेत्राबद्दल बोलणे.

कृती :-2 त्यावेळेची व आत्ताची जीवनशैलीची तुलना करुन सराव करण्यास प्रोत्साहन देणे

अध्ययन पत्रक –4शिकारी समाज

कृती 1 :- या खालील चित्रातील असलेल्या हत्यारांची नावे सांगून ती हत्यारे कोणत्या कामासाठी वापरत होते. ते लिहूया .

कृती 2:- सध्या असे शिकारी समुदाय आहेत. काय ? ते कोठे आहेत ? आपल्या घरातील सदस्या बरोबर शिक्षकाबरोबर चर्चा करा.

वरील दोन्ही कृत्या मुख्यत: शिकारी समाजाविषयी माहिती मिळते, आजच्या कांही समाजामध्ये मिळती जूळती आहे. या समाजाचा परिचय करुन घेणे. त्याच बरोबर तो समाज आता आधुनिक समाजाबरोबर वागण्याचा प्रयत्न करत आहेत.

मुल्यमापन कृती :- मार्गदर्शक कृतीचे पत्रक4 मुल्यमापनासाठी उपयोगी करुन घेता येते किंवा आपण कांही चित्रे देवून मुल्यमापन करु शकता.

अध्ययनांश -2.2 मानवी वास्तव्य

उद्देश :-

- मानवी वास्तव्यातील शेतीची भुमिका समजून घेणे.
- मानवाच्या कृषी करण्यामध्ये मदत करणारे घटक ओळखणे.
- आधुनिक शेती व त्याकाळातील शेतीमध्ये असलेले फरक ओळखणे

अध्ययन प्रक्रिया :- मार्गदर्शक मुलांना प्रश्न विचारत, चित्रे दाखवत, त्या काळातील जीवन शैलीची ओळख करुन घेणे. शेतीचा उदय कसा झाला? कुतहूल वाटावे असे प्रश्न घालावेत. मुलांना प्रचिन काळातील समाज कसा होता.? कल्पना करण्यासाठी संधी देणे. मुक्त अभिप्राय देण्यासाठी सोप्या पुरक कथा वापरणे, या समाजाला संबंधीत माहिती युट्युब व्हिडीओ दाखविणे. मुलांना आवड निर्माण होईल. अशी माहिती देणे,

https://www.youtube.com/wathch1V = oeik1anaouw व्हिडीओ मुलांना दाखविणे.

अध्ययन पत्रक 5 :- पहिले पिक

कृती :-1 माणसाने घेतलेले पहिले पिक कोणते असू शकते?असे मुलांच्या कडून येणारे सहज प्रश्न विचारत कुतुहल निर्माण करणे.

अध्ययन पत्रक6 :-सोलीगरांची शेती

कृती :-1 सोलीगरांची शेती वाचायास द्या. त्यानंतर मुलांना अर्थ समजून घेण्यास हवे तेवढे प्रश्न विचारावेत.

अध्ययन पत्रक7 :- वस्तू तयार करणे

कृती :-1 शेतीमध्ये झालेल्या सुधारणा संबंधी आता चर्चा करुया.

अध्ययन पत्रक8 :-अवजारे तयार करणे

सारांश :- वरील सर्व अध्ययन पत्रके एकूणच शेती मध्ये झालेल्या विकासाचा परिचय करुन देतात. शेती हे एक व्यवसाय व वनीकरणांव्दारे अन्न आणि धान्याचे उत्पादन करण्याची एक पध्दत आहे. शेती हे मानवी संस्कृतीच्या उदयाला प्रमुख कारणीभुत घटक आहे. एवढेच नाही तर पाळीव प्राणी आणि वनस्पती संवर्धन हे समाजाच्या विकासाला कारणीभूत ठरले आहे. याची कल्पना मुलांना माहित असणे आवश्यक आहे.

मुल्यमापन कृती :- शेतीला आवश्यक असणारी उपकरणांची यादी तयार करुन कोणती उपकरणे शेतीच्या विकासाला सहाय्य करतात. हे समजून घेणे.

अध्यनांश 3:- वैदीक काळ

अध्ययन निष्पती :- पशुपालन समाजाचा उदय आणि वैदीक काळा संबंधी विवरण करतात

उद्देश :-

- वेदपुर्व आणि उत्तर वैदीक काळातील फरक समजूण घेणे.
- आपल्या संविधानातील सामजिक समानता वेदपुर्व काळातील असे मुलांमध्ये जागृती वाढविणे.

अध्ययन साहित्य :- वैदीक काळाला संबंधीत चित्रे, समाज्याचे विविध टप्प्यामधील सामाजिक व्यवस्थेची चित्रे.

अध्ययन प्रक्रिया :-मार्गदर्शक मुलांना प्रश्न विचारत चित्रे दाखवत वेद काळातील जीवन शैलीचा परिचय करुन देणे. सामाजिक स्तर ओळखणे. समाजातील पध्दती , स्त्री समानतेबद्दल मुक्त विचार गोष्टी आयोजित करणे. या समाजाला संबंधीत युट्युब ॲनिमेटेड व्हिडीओ दाखविणे या पासुन मुलांना जास्त प्रमाणात आवड निर्माण होते.

अध्ययन पत्रक-9

मार्गदर्शक प्रचिन काळात अस्तिवात असलेल्या समानतेच्या कल्पनावर भर देतात. सर्वात महत्वाचे म्हणजे महिला आणि पुरुषाने समान कार्य केले. येथे कोणत्याही कामाची विशिष्ट नियुक्ती नव्हती. त्यांनी कोणताही भेदभाव न करता आपल्या पध्दतीने काम केले. हे सर्व आपण मुलांपर्यंत पोहचवायला हवे.असे घटनेत म्हटले आहे. हा सामंजस्यपुर्ण भेदविहरीत समाज भारताच्या भविष्याची आशा आहे. वेद आणि सद्याची जीवनशैली यातील साम्य आणि फरक मुले ओळखत असल्याने उत्तर वेदात स्त्रियांचा दर्जा घसरला गेला. तसेच विषमतेचा समाज कसा निर्माण झाला आहे? याचे स्पष्टीकरण मुलांना दिले पाहिजे वैदीक काळातील जीवनक्रम आताच्या काळातील जीवन शैलीला असलेले साम्यता आणि फरक मुलांना ओळखावे. असे चर्चा करणे फार महत्वाचे अंश आहे.

कृती1 :- पुर्व वैदीक काल व उत्तर वैदीक काळातील प्रमुख फरक.

कृती2 :- विधानामधील चुक अथवा बरोबर ओळखा.

सारांश :- मार्गदर्शक वैदीक शिक्षण पध्दती कशी होती? आज आम्ही शालेय परिसरामध्ये शिकत असलेले शिक्षण पध्दतीची भिन्नता आणि साम्यता ओळखायला हवे. मुलांना मुक्तपणे कोणत्या पध्दतीने शिक्षण असेल तर चांगले असू शकते. असा अभिप्राय सांगण्यास मुक्त संधी देणे. या संदर्भात वर्ग प्रक्रियेची रचना करणे, अधिक चांगले आहे. मार्गदर्शक आता आपण वापरत असलेले शब्द अग्नी, वरुण, इंद्र आणि वायू हे शब्द वैदीक कालात वापरत होते. याची ओळख करुन देणे. वैदीक काळातील पुरक असलेली चित्रे वापरणे गरजेचे आहे.

मुल्यमापन कृती :- गुरुकुल शिक्षणाच्या काल्पनिक चित्राला रंग भरा आणि तुझ्या शालेय शिक्षणाला त्या काळातील व्यवस्थेबद्दल तुम्हाला काय वाटते ते लिहा.

अध्ययनांश -4.1

संस्कृती - जगाच्या प्रमुख संस्कृतीचा विकास

अध्ययन निष्पती -6 जगातील नदीच्या काठावर उदयास आलेल्या संस्कृतीना नांवे देवून सिंधु संस्कृती विषयी विवरण देतात.

उद्देश :-

- संस्कृती उदयाला कारणीभूत असलेले अंश समजून घेणे.
- जगाचा संस्कृत्या एका संस्कृतीपेक्षा दुसरी संस्कृती भिन्न कसे आहे?आणि त्याची विशेषता. यांची यादी करतात. तसेच सिंधू संस्कृती बरोबर तुलना करुन बघतात.
- सध्याच्या समाजाला आणि संस्कृतीमधील साम्यता, आणि फरक ओळखणे.

साहित्य :- जगाच्या नकाशा, चित्रे, रंगीत पेन, पेपर इ.

प्रक्रिया :-मार्गदर्शक संस्कृतीना संबंधीत चित्रे दाखवित मुलांना बोलते करणे. सर्वात महत्वाचे म्हणजे संस्कृतीच्या उदयास कारणीभूत घटक एक एक बोलता बोलता मुलांना संस्कृतीची वैशिष्ट्ये त्यांच्याकडूनच जाणून घेणे. जगाच्या नकाशात संस्कृत्यांच्या उदयास कारणीभूत असलेल्या नद्यांची

ओळख करुन देवून ते असलेल्या देशाच्या पाठीमागे असलेली प्रेरणा या बद्दल मत व्यक्त करणे. संस्कृतीला संबंधीत युट्युब व्हिडीओ याचा वापर करुन वर्गात आमलबजावणी करणे.

सारांश :-मार्गदर्शक प्रत्येक संस्कृतीचा उदय, विकास तेथील परिसर आणि जमिनीच्या सुपिकतेवर अवलंबून असते. आणि ते आहेत ते आमच्या प्राचिन संस्कृतीचे प्रतिक आहेत. असे समजून घेतले पाहिजे.

जगाच्या प्रमुख संस्कृतीचा विकास

अध्ययन निष्पती :- जगातील संस्कृतीचा परिचय करुन घेतात.

नकाशा पाहून जगाच्या संस्कृतीची ओळख करुन घेतात

मार्गदर्शक जगाच्या संस्कृतीबद्दल ओळख करुन देणे. आज वाहत असलेली ती नदी कोणत्या देशात आहे ?हे मूलांना समजले पाहिजे. आज वाहत असलेल्या नद्यांच्या काठावर कोणती शहरे होती ? ती शहरे आता कशी आहेत.?हे समजून त्यांच्यात उत्सुकता निर्माण करण्यासाठी विविध नकाशे आणि व्हिडीओ याव्दारे विश्लेषण करणे.

कृती:-1 या वरील नकाशाच्या सहाय्याने जोड्या जूळवा.

मार्गदर्शक जगाच्या नाकाशाव्दारे नद्या त्या सध्या असलेला देश ओळखण्यास मुलांना मदत करणे.

कृती :-2 या वरील नकाशा लक्षात घेता. सर्व संस्कृती नद्याच्या काठावरच आहेत. त्या संस्कृत्या नदीकाठावरच का उदय झाल्या असतील.?

मार्गदर्शक अध्ययन पत्रकावर वापरलेल्या चित्राविषयी कांही अंश,घटक उपयोग करुन सध्याची चित्रे संग्रह करुन वर्गामध्ये उपयोग करत संकल्पना दृढ करणे.

कृती :-3 खालील नकाशा लक्षात घेता सिंधु संस्कृतीमधील नद्या आणि शहरे यांची यादी करण्यास सांगणे.

अध्ययन पत्रक :-11 संस्कृत्या

सारांश :- इतिहासाचे मुख्य उद्देश पुर्वीचे अथवा भूतकाळातील घटना आहेत. त्या कांही कल्पना वर्तमानात आणणे. आणि त्याच्या प्रासंगिकतेची माहिती देणे.आजच्या आणि प्राचिन संस्कृतीच्या काळातील व्यवस्थेमधील फरक आणि साम्यता ओळखावे असे मार्गदर्शक इथे जास्त भर देतात.

मुल्यमापन कृती :-अध्ययन पत्रक 11 कृती 1 चित्रे बघून बोलूया. इथे कांही सिंधु संस्कृतीला संबंधीत चित्रे दिली आहेत. ते पाहून त्यावेळच्या काळातील लोकांचे जीवन मुलांना ओळख करुन देत मार्गदर्शक खात्री करुन घेतले पाहिजे.

अध्ययनांश- 5 अहिंसेच्या दिशेने

अध्ययन निष्पती :-8 नविन मतांच्या उदयास कारणीभूत घटक आणि बौध्द, जैन धर्माबद्दल समजून घेतात.

उद्देश :-

- नविन मतांच्या उदयास कारणीभूत परिस्थिती समजून घेणे.
- त्या काळात भारताची राजकिय परिस्थीती नवीन मतांचा प्रसार कसे सहय्यकारी होते? हे समजून घेणे.

साहित्य :- पाठ्यपुस्तक, पेन पेपर इ.

प्रक्रिया :- मुलांना गटामध्ये विभागून प्रत्येक गटाला पाठ्यपुस्तक देवून नंतर कांही या खालील प्रश्न दिली पाहिजे. नंतर पुस्तक वाचून मित्रांसोबत चर्चा करुन आपले अपेक्षित उत्तर लिहायला सांगणे.

1. एक धर्म अस्तीत्वात असताना दुसरा धर्म का उदयाला आला ?
2. जैन आणि बैध्द धर्माची तत्वे यांची यादी करा.
3. दोन्ही धर्माची साम्यता आणि फरक ओळखा.

नंतर मुलांना धर्माच्या उदयास कारणीभूत घटक मुलांना समजेल असे करणे. धर्म हे मनुष्याच्या जीवनाच्या आचरणाला संबंधीत आहेत. धर्मातील समरसता हा शांतीचा मंत्र आहे. हे सर्व मुलांना पटवून देणे चांगले.चारित्र्य संपादन केलेले सर्व धर्मात असलेले मुळ घटक आहेत. हे आमचे जीवन साधे आणि सरळ जीवन जगण्यास मदत होते. हे मुलांच्या मनात बिंबविणे हाच या अध्ययनांशाचा उद्देश आहे.

अध्ययन पत्रक 12 स्थलांतरीत लोकांचे माहिती संग्रह.

कृती :-1 तुमच्या गावात आजूबाजूला प्रदेशामध्ये स्थलांतरीत होवून आलेल्या लोकांविषयी माहिती संग्रह करुन वर्गात चर्चा करणे.

मनुष्याच्या इतिहासात स्थलांतर करत असताना आवश्यक लागणा-या घटकांची चर्चा करत मार्गदर्शक स्थलांतरीत लोकांना राहण्यासाठी लागणा-या घटकाची चर्चा करत आजच्या काळात खेडी निर्माण होण्यास जागृत करण्यास सहाय्य करणे. आज लोक स्थलांतरीत होत असलेल्या उद्देशाबरोबर या संस्कृतीचा उदय झाला हाच या अध्ययन अंशाचा उद्देश झाला आहे.

कृती :-2 दैनंदिन कृषी आणि दुग्ध उत्पादनामध्ये जनावरे कशी प्रमुख भुमिका बजावतात या विषयी लिहा.

मार्गदर्शक प्राचिन काळापासून जनावरे ही आर्थिक आणि शेतीच्या विकासासाठी कशाप्रकारे प्रमुख भुमिका बजावतात याची चर्चा करणे. आज शेतीमध्ये जनावरांचे पात्र विशेष असे आहे. जनावरांच्यावर अवलंबन या यंत्रयुगामध्ये कसे आहे. ? याची जनजागृती मुलांच्यामध्ये झाली पाहिजे.

मार्गदर्शक संस्कृती ह्या नद्यांच्या काठावरच उदयाला आले आहेत. याची कल्पना मुलांना देणे. शहरीकरण जिथे माणूस एका विशिष्ठ ठिकाणी राहतो. सध्याचे जीवन जगण्यासाठी प्राचिन संस्कृतीच्या काळात असलेली साम्यता व फरक मुले ओळखली पाहिजे.

कृती 3:-वृध्दाना अथवा जेष्ठ व्यक्तीना दैनंदिन जीवनामध्ये तुम्ही मुलांच्यासाठी करावे लागणारे मदत ओळखून लिहा.

कृती 4:-किसागोतमी नाटक वर्गात करुन घ्या,चर्चा करा.

कृती 5:- येथे कांही अभ्यास दिला आहे. त्यांच्यासाठी करतो अथवा करत नाही असे लिहून कारणे लिहीणे.

या सर्व चर्चेत मार्गदर्शकांनी गरज असल्यास मुलांना मदत केली पाहिजे. सर्व मुलांना इथे दिलेले सर्व कृत्या करायला पाहिजे. यासाठी प्रोत्साहन देणे. एकूणच अहिंसा हे तत्व दोन्ही धर्मासाठी जोरदार पुरस्कार केला जातो. याची कारणे मुलांना समजून घेणे आवश्यक आहे.

मुल्यमापन कृती :- कर्नाटकातील प्रसिध्द जैन आणि बौध्द धर्माची ऐतिहासिक स्थळे, आणि स्मारके याची चित्रे संग्रह करुन त्याबद्दल समजून घ्या.

अध्ययनांश 6.1:- भारतातील प्रमुख राजघराणी

अध्ययन निष्पती :-भारतातील प्रमुख राजघराण्याबद्दल समजून घेतात.

उद्देश :-

- दक्षिण भारत आणि उत्तर भारतातील कला, वास्तुशिल्पकला आणि संस्कृतीमध्ये असलेले साम्य आणि फरक समजून घेणे.
- उत्तर भारतातील बलाढ्य साम्राज्याच्या उदयासाठी कारणीभूत असलेले घटक ओळखणे,आणि त्या साम्राज्याचे लहान राज्यात विभाजन होण्यास कारणीभूत घटक समजून घेणे.

अध्ययन साहित्य :- पाठ्यपुस्तक, कालनुक्रमाची यादी.

प्रक्रिया :- मुलांना हे काम वैयक्तीक अथवा गटातुन देवू शकता. येथील परिस्थीती समजून घेवून मार्गदर्शकांनी निर्धार करु शकता. मुलांना कलानुक्रमांची यादी देवून त्याना इतिहासामध्ये कोणत्या घटनेनंतर कोणती येते हे समजून घेवून गटात चर्चा करुन निर्णय घेण्यास सांगणे. उत्तर भारतातील दगडी इमारतीसाठी गाणी, गाण्यासाठी कारणे शोधणे. दिलेल्या चित्रांचा वापर करुन त्या काळातील कला आणि वास्तुशिल्पकला संबंधी समजून घेण्यासाठी मार्गदर्शक मदत करणे. एखाद्या वेळी अजून कमी सामर्थ्य मिळविलेले विद्यार्थी असतील तर त्यांना साधी सोपी एक अथवा दोन चित्रे देवून ओळखण्यास सांगणे. अजून कमी सामर्थ्य मिळविलेला विद्यार्थी असेल तर त्यांना माहित असलेले कोणतेही चित्र देवून त्यामध्ये असलेले अंश ओळखण्यास सांगणे.

अध्ययन पत्रक 13

कृती :-1 कालनुक्रमामध्ये लिहण्यास सांगणे.

मार्गदर्शकांनी मुलांना कालरेषा या इतिहासाच्या अध्ययनाचे अविभाज्य अंग आहे. हे समजून घेवून इतिहास सहजपणे अर्थकरुन संकल्पना दृढ करण्यास सहाय्य होते. असे भर देवून सांगणे.सोबत मुले आपल्या वैयक्तीक जीवनाचे वर्षवार आधारीत काल रेषा रचण्यास संधी देणे.सर्वात महत्वाचे म्हणजे मुले सामान्य शके पुर्व आणि सामान्य शके मधील फरक समजून घेतले पाहिजे.

कृती :-2 खालील चित्रे बघुन ते निर्माण केलेल्या राज्य घराण्यांची नांवे लिहा.

मुलांना गुप्त आणि मौर्याची कला वास्तुशिल्पाचे सहज फरक समजून घेतले पाहिजे. महत्वाचे म्हणजे त्यांची शिल्पकलेला वापरत असलेले वास्तु, देवालये निर्माण करण्यास लागणारी कुशलता, श्रमाची जागृती करुन देणे फार महत्वाचे.

सारांश :- मौर्यांचा सम्राट अशोक आज सुध्दा प्रसिध्द का? हे स्पष्ट करणे त्यांचे संदेश आमलात आणण्यासंदर्भात भारतीयांची राष्ट्रीय प्रतिके झाली आहेत. राष्ट्रध्वजातील अशोक चक्राचे महत्व समजून घेणे. या बददल मुलांच्यामध्ये जागृती निर्माण करणे. युध्दामुळे नाशच होतो.सर्वकाल सत्य आहे हे मुलांना समजून सांगणे. युध्दातील तंटे हे नाशाला कारणीभुत ठरतात. शांतता समाज निर्माण करण्यासाठी आम्ही युध्दा पासून दूर राहिले पाहिजे. असा संदेश सम्राट अशोकाचा आहे. दैनंदिन जीवनातील भांडण तंटे सुध्दा आम्हाला कशा प्रकारे नुकसान होते. फार मोठ्या प्रमाणात हानी होते. चांगल्या बोलण्यामुळे कोणताही समस्या सहजपणे सुटण्यास मदत होते. याची कल्पना मार्गदर्शकांनी मुलांना दिली पाहिजे.

मुल्यमापन कृती :-अध्ययन पत्रक 13 मधील कृती 3 बुध्दाचे तत्व आणि अशोकाच्या धम्माला असलेल्या साम्यतेची यादी करणे.

अध्ययनांश 6.2दक्षिण भारतातील प्रमुख राजघराणी

अध्ययन निष्पती :- दक्षिण भारतातील प्रमुख राजघराण्याविषयी समजून घेतात.

उद्देश :-

दक्षिण भारतातील राज्यकारभार पध्दत शेती आर्थीकता, कला आणि वास्तुशिल्पकला मधील बदल ओळखून त्यावेळीचा समाज जागृत होण्यास मार्गदर्शकांनी प्रोत्साहन दिले पाहिजे. दक्षिण भारत स्वत:चे स्वतंत्र्य, राज्यकारभार व्यवस्था, सामाजिक कला वास्तुशिल्प,संस्कृती उपयोगात आणल्याबद्दलची जागृती मुलांमध्ये निर्माण करणे.

साहित्य :- पाठ्यपुस्तक, पांढरा कागद, दक्षिण व उत्तर भारतातील शिल्पकलेची चित्रे, पेन्सील टॅग इ.

प्रक्रिया :- मुलांचे गट करु शकता. वैयक्तीकपणे/ योजना रुपात हे काम देवू शकता. मुलांना पाठ्यपुस्तकाचा वापर करुन दक्षिण भारतातील विविध राज्यघराण्याच्या काळातील राज्यव्यवस्थेतील बदल आजच्या राजव्यस्थेतील पध्दत यांचा संदर्भ जोडणे.

अध्ययन पत्रक :-14 दक्षिण भारतातील राजघराणी

मार्गदर्शकांनी दक्षिण भारतातील राजांची ओळख करुन देणे या कृतीचा उद्देश नाही तर त्या काळातील राजे शेती, पाणीपुरवठा, राज्यकारभार, कला, वास्तुशिल्पकला, सामाजिक बदल समजून घेत हे सर्व आत्ताच्या काळातील पध्दतीशी तुलना करुन अर्थ समजून घेण्यास प्रोत्साहन देणे. पाणी पुरवठा व्यवस्था, चोळांची ग्रामव्यवस्था पध्दती, आजसुध्दा आम्हाला आधुनिक व्यवस्थेमध्ये आदर्श दिसत आहेत. म्हणजेच अनुकरण करत आहोत. इतिहासापासुन सुध्दा आदर्श अंश, आजच्या समाजाला अनुसरुन उपयोग करुन घेत आहोत. हे मुलांच्यामध्ये बिंबविणे हाच उद्देश या अध्ययन निष्पतीचा.

कृती :-1 दक्षिण भारतातील प्रमुख राजघराण्यांनी दिलेल्या ह्या सणावळी (इ.स.) क्रमानुसार लिहा.

सारांश :- सणावळयाना मार्गदर्शकानी मुले सर्व महत्वाचे वर्ष लक्षात ठेवावे. याच्या प्रमुख घटना क्रमानुसार तसेच संकल्पनेच्या आधारे अर्थ समजून घेवून त्या वर्षाच्या आधारे पासून मागील घटना आणि पुढील घटना काळाचा अंदाज करणे.ते सहजपणे लक्षात ठेवावे असे करणे.पुढे या वर्षाच्या आधारे मागील घटना आणि पुढील घटना ओळखता आले पाहिजे एकूण सनावळी इतिहासाचा अविभाज्य अंग आहे. हे मुलांना समजून सांगणे हे मार्गदर्शकांचे काम आहे.

मुल्यमापन कृती :-अध्ययन पत्रक 14 कृती 2 मध्ये दिलेले भारताच्या नकाशातील सातवाहनांच्या काळातील प्रमुख व्यापारी केंद्रे ओळखा आणि यांच्या काळात शेती आणि व्यापारामध्ये विकास होण्यास कोणती कारणे आहेत. हे समजून घ्या.

अध्ययन पत्रक 15 कला आणि वास्तुशिल्पकला.

कृती :-1 या खालील देवालयक्गे सुक्ष्म निरिक्षण करुन त्यांची कला आणि वास्तुशिल्पकलेमध्ये साम्य आणि फरक ओळखा.

अध्ययन पत्रक 16ऐतिहासिकता.

मार्गदर्शकांनी या अध्ययन पत्रकामध्ये मुलांना कलेचा गौरव करुन आणि ऐतिहासिककरित्या त्यांचे महत्व पटवून देणे. तसेच इतिहासाचे सर्वात महत्वाचे उद्देश म्हणजे मुलांच्यामध्ये ऐतिहासिक मनोभावना वाढविणे.ऐतिहासिक मनोभावना म्हणजे भुतकाळात असलेल्या वस्तुचे जतन त्यांच्यापासून तयार झालेल्या कला, देवालये, आणि स्मारके संरक्षण करण्याचे मनोभाव मुलांच्यामध्ये निर्माण करणे. या उद्देशापासुन कला संस्कृतीचे अंश असलेली देवालये स्मारके बघीतल्यानंतर मुले ते तयार करण्यासाठी लागलेले श्रम तेथील विशेषता यांचा आदर राखणे. कोणत्याही प्रकारचे नुकसान न करता अभिमान वाटला पाहिजे असे वागणे.

सारांश :-मार्गदर्शकांनी या अध्ययन पत्रकांमध्ये मुलांच्या कलेचा आदर करुन तसेच ऐतिहासिकरीत्या त्यांचे महत्व जाणून घेतले पाहिजे. तसेच इतिहासाचा महत्वाचा उद्देश म्हणजे मुलांच्या मध्ये ऐतिहासिक जाणीव वाढविणे,ऐतिहासिक जाणीव म्हणजे भुतकाळ पासून असलेल्या वस्तुचे जतन त्यांच्यापासुन तयार झालेल्या कला देवालये, आणि स्मारके यांचे संरक्षण करण्याचे मनोभावना निर्माण करणे. या उद्देशापासून कला संस्कृतीचा अंश असलेले देवालये, स्मारके बघीतल्यानंतर मुले ते तयार करण्यासाठी लागलेले श्रम तेथील विशेषता त्याचा आदर राखणे कोणत्याही प्रकारचे नुकसान न करता अभिमान वाटला पाहीजे असे वागणे.

मुल्यमापन कृती :-अध्ययन पत्रक 16 मध्ये कृती 6 मुले इतिहास रचण्यास मदत करावित. ऐतिहासिक स्मारकाचे जतन करणे सर्वाची जबाबदारी. जेंव्हा आपण एखाद्या ऐतिहासिक स्थळाला भेट देतो. तेंव्हा काय करावे व काय करु नये ? याची यादी करा.

अध्ययनांश 7.1 मध्ययुगीन भारताची कालगणना

अध्ययन निष्पती :- उत्तर आणि दक्षिण भारताला संबंधीत ऐतिहासीक घटनांचा कालक्रम यांचा अर्थ समजून घेतात.

उद्देश :-

- मध्ययुगीन भारताच्या इतिहासातील घटनाच्या आधारे क्रमानुसार ओळखण्याचे कौशल्य बिंबवणे.
- समकालीन राजघराणी आणि त्यांचे कालक्रम समजून घेणे.

प्रक्रिया :- मुलांना कुटुंबाचे कालरेषा तयार करण्यासाठी प्रोत्साहन देवून त्या व्दारे इतिहासातील काळरेषेचे महत्व बिंबविणे मध्युगीन भारताच्या इतिहासाचा परिचय करुन मुलांच्याकडूनच कालरेषा तयार करणे.कालरेषेच्या आधाराव्दारे प्रत्येक घटनेबद्दल माहिती सोबत मुलांच्या बरोबर चर्चा करणे.

अध्ययन पत्रक 17 रिकाम्या जागा भरु या

कृती :-1 खालील घटना दिलेल्या रिकाम्या जागेत कालक्रमानुसार जोडून लिहा.

कालकम्रानुसार ठेवून मुलांच्या सोबत का आणि कसे असे प्रश्न ठेवून चर्चा करा.

कृती :-2 कालगणनेची यादी वर दिलेल्या घटना योग्य जागी ओळखून कालक्रम रेषेमध्ये काळ ओळखण्यास मार्गदर्शन करणे. आणि याच नमुण्याचे वेगवेगळे कालरेषा वेगवेगळया परिस्थितीत वापर करुन घेतला पाहिजे.

मुल्यमापन कृती :- अध्ययन पत्रक 17 कृती 2 री मुल्यमापन कृती म्हणून समावेश करणे.

अध्ययनांश -7.2 मध्यकालीन राजव्यवस्था पध्दती

अध्ययन निष्पती - प्राचिन काळातील राज्यव्यवस्था पध्दतीची यादी करुन सांगणे.

उद्देश :-

- मध्यकालीन भारताच्या विविध राज्यकारभाराच्या पध्दतीचे तुलनात्मक अध्ययन करणे.
- राज्यकारभाराच्या पध्दतीतील अनुकूल आणि प्रतिकूल पध्दती अर्थ समजून घेवून सध्याच्या परिस्थितीला आवश्यक असलेले घटक ओळखणे.

अध्ययन साहित्य :- पाठ्यपुस्तक, नकाशे, कांही पुरावे.

अध्ययन पत्रक 18 :- नकाशामध्ये विविध राज्यपध्दती आमलात आणलेले प्रदेश ओळखूया.

कृती 1:- वाचून समजून घेवून राज्यकारभाराच्या अस्तित्वात असलेल्या पध्दती प्रदेशाचा नकाशामध्ये या खाली दिले आहेत. ते आम्ही लक्षात ठेवूया. चांगल्या प्रकारे लक्षात ठेवून अर्थ समजून घेवूया.

कृती 2:- वरील नकाशामध्ये विविध राज्यकारभाराच्या पध्दती समजून घेतला आहात. आता भारताच्या नकाशावर इख्तेदारी, मनसबदारी, आणि नयंकार पध्दती कोणत्या प्रदेशात ही पध्दत चालू आहे ते ओळखणे.

1 व 2 कृतीना संबंधीत पाठ्यपुस्तके/ कृती पुस्तकात असलेल्या नकाशा सोबत शाळेत असलेला भारताचा नकाशा बघून लक्षात ठेवण्यास सांगणे. नंतर 2 कृत्य करवून घेणे. शक्य होईल तेवढे मुलांच्याकडून ठिकाणे ओळखण्यास प्रोत्साहन देणे.मार्गदर्शकांनी मार्गदर्शन करत करत मुलांना सुचना देणे. उदाहरण - मुलांना ठिकाणे ओळखण्यास कठीण होत असेल तर ते ठिकाण कोणत्या राज्यात / जिल्ह्यात येते हे ओळखण्यास मदत करणे.

कृती 3:- इख्ता, मनसबदारी तसेच नयंकार पध्दतीत दिसून येणा-या समनता या गोष्टीची यादी करुया.

मुलांचे उत्तरे एकत्र करुन आत्ताच्या राजकारभार पध्दतीतील दिसून येणारे अंश तुलना करीत कोणते योग्य हे समजून मुलांना निर्णय घेण्यास सोडले पाहिजे.

अल्लाउद्दीन खिलजीच्या बाजारपेठांच्या सुधारणा

कृती 4 :- अल्लाउद्दीन खिलजीच्या बाजारपेठेतील व्यवस्था तसेच आजच्या बाजारपेठेतील व्यवस्था यामध्ये साम्य आणि फरक दोन दोन साम्य आणि फरक एकत्र करुन या दोन्ही मध्ये कोणतेही उत्तम अंश आजच्या बाजारा पेठेच्या व्यवस्थातील आम्ही आमलात आणतो/ अमलात आणू शकतो. असे प्रमुख अंश यांची यादी करत बाजारपेठामध्ये हव्या असलेल्या सुधारणा बद्दल चर्चा करणे.

अध्ययन पत्रक 19

कृती 1 :- फिरोज शहा तुघलक तसेच आजच्या शेतीच्या योजना मधील साम्य घटकांची यादी केला काय?

कृती 2 :- शेतीवरील कर्ज माफ करण्यापाठीमागे उद्देश अणि त्यांचे परिणाम वर्गात शिक्षकांच्या मदतीने तुमच्या मित्रा सोबत चर्चा करा.

मुलांना आपल्या पालकांना अथवा वयस्कारासोबत माहिती समजून घेवून वर्गात चर्चा करणेस मुक्त संधी देणे. मार्गदर्शकांनी शेती कर्जमाफ योजनेचे फायदे तोट्याबद्दल माहिती देवून अंतीम निर्णय मुलांच्यावर विवेचन करण्यास सोडणे.

अध्ययनांश 7.3 मध्यकाळातील भारतामध्ये धार्मिकतेवर सुफी संतांचा प्रभाव

अध्ययन निष्पती :- मध्यकालीन राज्यकारभार पध्दतीची यादी करुन सांगणे.

उद्देश :-

- सामाजिक व धार्मिक सुधारणेला कारणीभूत भक्ती आणि सुफी संतांच्या बद्दल माहिती समजून घेणे.
- भक्तीपंथ आणि सुफीसंतांची तत्वे आणि शिकवण समजून घेणे.

अध्ययन पत्रक 20 सुफी संत

कृती :-1 सुफी संतांनी समाज्यातील कोणकोणत्या उणीवा दूर करण्याचा प्रयत्न केला ? यादी करा

मुलांनी केलेल्या यादीच्या आधारे आत्ताच्या काळातील सामाजिक उणिवा बद्दल चर्चा करुन उपायाबद्दल मुलांना मते संग्रह करुन मुलांच्यामध्ये तुलनात्मक मनोभावना वाढविणे.

कृती :-2 खाली दिलेली चित्रे सुफी संतांना संबंधीत आहे. तुम्ही ती असलेली स्थळे तसेच त्याच्याबद्दल माहिती समजून घेऊन तुमच्या मित्राबरोबर विचार वाटुन घेणे.

नकाशाव्दारे स्थळे तसेच त्या स्थळांचा इतिहास समजून घेणे. स्थळांना संबंधीत इतर अध्ययन अंशात असलेले माहितीसाठी ही कृती करु शकता.

कृती :-3 खाली दिलेल्या चित्रांचे सुक्ष्मपणे निरिक्षण करुन उत्तरे द्या.

चित्राव्दारे इतिहास समजून घेण्याचा प्रयत्न करु शकता. यासाठी दुस-या चित्रांचा वापर करु शकता. तसेच इतर अध्ययन अंश हे परिणामकारक उपयोग करु शकता. आणि चित्र बघून इतिहास रचना कृती करु शकता.

कृती :-4 खाली भक्ती पंथाची तत्वज्ञानी आणि त्यांची तत्वे यांची यादी आहे. ते व्यवस्थित जोड्या जूळवा व लिहा.

कृती :-5 दिलेल्या तत्वज्ञानांच्या तत्वाबद्दल तुम्ही काय सांगाल ?

सर्व धर्म तत्ववेत्यांचे तत्वज्ञान विषयक विचार भिन्न असलेतरी त्यांचे मुख्य उद्देश समाज सुधारणा आहे. हे मुलांच्या मनात आणणे हा मुख्य उद्देश आहे.

मुल्यमापन कृती :- अध्ययन पत्रक 14 कृती 5 वी मुल्यमापन कृती म्हणून वापरावी.

अध्ययनांश 7.4 मध्यकालीन भारताचे कला आणि वास्तु शिल्पकला

अध्ययन निष्पती :- मध्यकालीन भारताचे कला, वास्तु शिल्पकलामधील बदल ओळखणे.

अध्ययन पत्रक 21 आणि अध्ययन पत्रक 22

उद्देश :- मुले कला, शिल्पकला यातील बदल समजून घेतात.

अध्ययन साहित्य :- पेन, पेपर, मध्यकालीन चित्रे इ.

मुल्यमापन कृती :- अध्ययन पत्रक 22 ची कृती 3 मुलांना मध्यकालीन भारताची कला शिल्पकला संबंधी माहिती द्या. नंतर त्यातील फरक यांची यादी करायला सांगा.

अध्ययनांश 8.1 आधुनिक भारताचा कालक्रम

उद्देश :- मुलांना आधुनिक काळातील घडामोडींची कालक्रमानुसार माहिती देतात.

साहित्य :- पेन, पेपर, घटानांचा तक्ता.

अध्ययन पत्रक 23

कृती1 :- दिलेल्या घटना कालक्रमानुसार जोडा.

मुल्यमापन कृती :- मुलांना आधुनिक भारतातील घटना संबंधी माहिती देऊन नंतर कांही घटना कालक्रमानुसार जोडतात का? नाहीतर त्या घटना जोडण्यास कमी सामर्थ्य असेल तर कांही प्रमुख घटना मात्र देवून मुल्यमापन करावे लागते.

अध्ययनांश 8.2 जलमार्गाचा शोध

अध्ययन निष्पती :- आशिया खंडापासून युरोप खंडाला पोहचलेल्या वस्तु विषयी कथा रचा.

उद्देश :- प्राचीन भारतातील वस्तु विदेशी व्यापारामध्ये महत्वाची भूमिका बजावतात हे मुलांना समजून सांगणे व प्रोत्साहन देणे.

अध्ययन साहित्य :- जगाचा नकाशा, पेन्सील, पेपर. इ.

प्रकिया :- जगातील मध्युगीन संदर्भात कांही महत्वाच्या घटना घडल्या. त्यापैकी सर्वात महत्वाचे म्हणजे जलमार्गाव्दारे भू संशोधन महत्वाचे. इथे प्रमुख म्हणजे या जलमार्गाच्या शोधामुळे यामागील उद्देश मुले समजून घेतले पाहिजे. या जलमार्गाचा शोध जगाच्या इतिहासामध्ये कसे महत्त्वाचे प्राप्त केले आहे? हे मुले समजून घेतले पाहिजे. कॉन्स्टँटिनोपलचा (इस्तंबूल) पाडाव हे जगाच्या इतिहासात महत्त्वाचा मैलाचा दगड बनला आहे हे समजून घेणे. मार्गदर्शकांनी महत्वाचे म्हणजे नकाशांचा वापर करुन संकल्पना दृढ करणे जास्त योग्य ठरेल. हे मार्गदर्शकांनी वापरलेले नकाशे मुलांच्याबरोबर जास्त बोलते केले पाहिजे.

कृती :-1 कथा वाचून अर्थ समजावून घेऊया, नंतर प्रश्नांची उत्तरे देवूया.

इथे दिलेल्या कथेमध्ये आलेल्या वस्तु लक्षात घेवून मुलांसोबत जगाचे देशादेशामधील व्यापारी संबंध कसे होते? हे समजून सांगितले पाहिजे. इथे शिक्षक जास्तीत जास्त नकाशाचा वापर करुन व युट्युबमधील व्हिडीओचा वापर करुन तेथील जनजीवन समजून घेतले पाहिजे. त्याकाळातील परिस्थितीचे समग्र चित्रण मुलांच्या मनात बिंबविण्याचे काम मार्गदर्शकांनी केले पाहिजे.

अध्ययन पत्रक 24 :- नविन मार्गाचा शोध

नविन मार्ग शोधण्यास उपयुक्त कारणे:-

जगाच्या नकाशाच्या मदतीने मार्गदर्शकांनी प्रमुख जलमार्ग आणि त्याला संबंधीत प्रमुख शहरे, प्रदेश, मुले ओळखावे असे केले पाहिजे. महत्वाचे म्हणजे इथे ती शहरे, प्रदेशांना आत्ताच्या नावाव्दारे त्यांचा परिचय करुन देणे अगत्याचे आहे.

मुल्यमापन कृती :-

मुल्यमापनासाठी अध्ययन पथक 19 मध्ये असलेले अंश त्याच्या आधारे मुलांचे अध्ययन पातळी ओळखले पाहिजे.

अध्ययनांश 8.3 कॉन्स्टँटिनोपलचा पाडाव

अध्ययन निष्पती :- आटोमन तुर्कांनी कॉन्स्टँटिनोपल जिंकून नवीन मार्ग शोधण्यास भाग पाडले असे समजून एक कथा रचा.

उद्देश :-

- भारताला येण्यास असलेला एकमेव भूमार्ग बंद होण्यास कारणे कोणती हे समजून आणि ते त्यावेळेच्या व्यापारावर पडलेला प्रभाव ओळखतात.
- युरोपिययांना नवीन मार्ग शोधणे अनिवार्य होते. म्हणून जलमार्ग शोधणे भाग पडले हे समजून घेणे.

अध्ययन साहित्य :- जगाचा नकाशा, पेन्सिल, ड्रॉइंग शीट इ.

प्रकिया :- मुलांना प्रथम भारतातील वस्तूना प्रचंड मागणी होती. या विषयी कथा सांगून नंतर त्यांना कॉन्स्टँटिनोपल, मोझँबीका, सुरत, मुंबई इत्यादी बंदरे आणि प्रमुख व्यापारी केंद्र नकाशात दाखविले पाहिजे. नंतर त्याचे महत्व सांगितले पाहिजे. नकाशा न वापरता ही कृती करवून घेणे असाध्य. कृपया नकाशा घेऊनच मुलांसोबत स्थळ दाखविणे, नंतर मुलांना खेळाव्दारे ठिकाणे दाखविणे. त्यानंतर नकाशात बायझंटायीन साम्राज्य, आटोमन तुर्की साम्राज्य, इटली, अरेबीया, कॉन्स्टँटिनोपल ओळखण्यास सांगणे.

अध्ययन पत्रक -25

मुल्यमापन :- अध्ययन पत्रक कृती 1 कथा वाचून विचार करुन खालील प्रश्नांना उत्तरे द्या.

अध्ययन पत्रक 26 नवीन मार्ग

अध्ययन निष्पती :- जगाच्या नकाशामध्ये प्रमुख समुद्र मार्ग आणि बंदरे ओळखणे.

कृती :- 1 जगाच्या नकाशामध्ये ओळखतात.

कृती :- 2 भारताला आलेला वास्को- द-गामा चा मार्ग ओळखतात.

मुल्यमापन कृती :- कृती 3 :- रिकाम्या जागा योग्य शब्दांनी भरा, अध्ययन पत्रकाचा वापर करुन मुलांच्या अध्ययनाचे मुल्यमापन करु शकता.

अध्ययनांश 8.4 जलमार्गाने व्यापाराला आलेले युरोपियन भारताला ताब्यात घेऊन - साम्राज्य विस्तार

अध्ययन निष्पती - ईस्ट इंडिया कंपनी आपले नियंत्रण म्हैसुरु आणि मराठा (युध्द आणि करार) बंगालपासून पंजाबपर्यंत विस्तारलेल्या प्रदेशाचे विवरण करणे.

उद्देश :-

- युरोपियांनाना भारतात साम्राज्य विस्तार होण्यास आपल्यात असलेले दोष (उणीवा) ओळखून आत्मावलोकन करणे.
- त्यांच्या साम्राज्य विस्ताराला चार युध्द कसे कारणीभूत आहेत. हे पाहणे.

अध्ययन साहित्य :- अखंड भारताचा रिकामा नकाशा, रंगीत पेन्सिल, सिस पेन्सिल पाठ्यपुस्तक इ.

प्रकिया :- मुलांना प्रथम पुस्तकातील त्यांना वाचावयास हवे असलेले किंवा पहावयास हवे असलेले विषय ओळखून नंतर वैयक्तीकपणे वाचावयास सांगणे. नंतर गट करुन त्यांना गटात एकेक नकाशा बघून इंग्रजांनी केलेले एकेक युध्दाचे व नंतर भारतात त्यांनी मिळविले प्रदेश एकेक रंगानी ओळखण्यास सांगणे. त्यानंतर त्यांनी ओळखलेल्या गटाचे नाव लिहून भिंतीवर चिकटविणे.

अध्ययन पत्रक -27 ब्रिटीशांचे साम्राज्य विस्तार

भारत ब्रिटीशांच्या ताब्यात जाण्यास युध्दाची कारणे व परिणाम

मार्गदर्शकांनी ब्रिटीश टप्याटप्याने भारतात साम्राज्य स्थापन करण्याची प्रमुख कारणे म्हणजे चार युध्द, या चार युध्दात भारत आपले अस्तीत्व गमावले याची माहिती सांगणे. इथे महत्वाची म्हणजे मार्गदर्शकांनी ब्रिटीश भारताच्या विशिष्ट दिशा निश्चित करुन चालविलेले युध्दाचे विवरण करणे. ब्रिटीशांनी भारतात पकड निर्माण केली हे मुलांनी समजून घेतले पाहिजे. या युध्दाच्या परिणामामुळे भारताचा जास्तीत जास्त भाग ब्रिटीशांनी ईस्ट- इंडिया बरोबर हातमिळवणी केली ही एक भारताच्या इतिहासातील एक प्रमुख घटना आहे.

कृती 1:- युध्दाचे कारण व परिणाम

अध्ययन पत्रक :- 28 ब्रिटीश राज्यव्यवस्थेचे परिणाम.

मुल्यमापन कृती :- इथे मुल्यमापन करण्यास अध्ययन पत्रक 28 मधील कोणतेही एक 1 प्रश्न वापरु शकता, अथवा स्वत: एक प्रश्नपत्रिका तयार करुन सुध्दा मुल्यमापन करु शकता.

अध्ययनांश :- 8.5 भारत ब्रिटीशांच्या हाती आल्यानंतरचे परिणाम

अध्ययन निष्पती :- भारतातील ब्रिटीशसत्ता मजबूत होण्यास कारणीभूत असलेले अंश आणि विविध धोरणांची यादी करतात.

उद्देश :-

- ब्रिटीश राज्यव्यवस्थेपासून भारताचे उद्योग आणि विशेषकरुन शेतीवर झालेले परिणाम समजून घेणे.
- शेती आणि त्याकाळचे दुष्काळात सामाजिक आणि आर्थिक जीवनावर झालेला प्रभाव समजून घेणे.

अध्ययन साहित्य :- भारताचा रिकामा नकाशा, पेन्सिल, दुष्काळाची चित्रे, तीन शेतीच्या पध्दती वाचण्यास 7 वी इयत्ता पाठ्यपुस्तक.

प्रकिया :- प्रथम मुलांना ब्रिटीश काळातील तीन शेती पध्दतीचा अर्थ समजून घेण्यास पाठ्यपुस्तकातील विषय वैयक्तिकपणे वाचण्यास सांगणे. वाचल्यानंतर मुलांचे गट करुन त्यांनी वाचलेले गटात चर्चा करुन लिहिण्यास सांगणे. तसे करण्यापुर्वी कांही प्रश्न दिले पाहिजेत.

1) जमिनदारी म्हणजे काय ?

2) महलवारी म्हणजे काय ?

3) रयतवारी म्हणजे काय ?

4) यामधील शेतक-यासाठी कोणते आहे काय ? नाहीतर त्यावेळेचा शेतकरी शोषित होता काय ?

नंतर आलेल्या मानव निर्मित दुष्काळाची चित्रे गटात देवून त्यांना दुष्काळातील लोकांना कसा त्रास झाला ? हे सांगता आजत दुष्काळ आला तर त्यांनी काय करतात? याची यादी करण्यास सांगणे, आणि या तीन्ही पध्दती भारताच्या कोणकोणत्या प्रदेशात होत्या? हे नकाशातून दाखविणे, आजच्या काळात जमिनीची दाखले समजून घेण्यास आपल्या घरात आई वडिलांच्या मदतीने, गावातील जेष्ठ व्यक्तीच्या मदतीने समजून घेतले पाहिजे.

शेतीवर ब्रिटीश धोरणांचे परिणाम विश्लेषण करतात.

विविध प्रकारच्या महसुल वसूली पध्दती म्हणजे जमिनदारी,रयतवारी आणि महलवारी पध्दतीची वैशिष्टे मुलांना ओळखता आली पाहिजेत. ह्या पध्दती अस्तीत्वात असलेले प्रदेशाचे नकाशाच्या मदतीने मार्गदर्शकांच्या मदतीने मुलांना ओळखता आले पाहिजे.

अध्ययन पत्रक 29 चित्र तुमचे लेखन आमचे

चित्राबद्दल लिहूया (चित्र तुमचे, लेखन आमचे) येथे मुलांच्या मुक्त अभिव्यक्तीला जास्त महत्व दिल्यामुळे मार्गदर्शक योग्य उत्तर न सांगता विद्यार्थ्याकडून उत्तरे मिळविण्याचा प्रयत्न करावा.

अध्ययन पत्रक 30 जमिनीचे दाखले

आजच्या जमिनिच्या दाखल्याला संबंधीत दाखले पत्रक माहिती आम्हीच शोधावे का?

मार्गदर्शकांनी आजच्या जमिनीचे दाखले, पाहणी, पट्या मुलांना थेट वर्गात दाखवत परिचय करुन देणे. मुले आपल्या घराचे, जमिनिचे दाखले (झेरॉक्स प्रत) ओळखले पाहिजेत. आपल्या घराचे संबंधीत दाखले पाहण्यास प्रेरित करणे. आज आपल्या देशाची सर्वात मोठी समस्या म्हणजे शेतक-यांच्या आत्महत्येला करणीभूत असलेली कारणे मुले स्वत: चर्चा केली पाहिजेत. तसेच या समस्यातून बाहेर कसे यावे ?हे यासाठी करावी लागणारी कामे, व्यवस्थेतील बदल, या बद्दल विचार करावे असे करणे.

अध्ययन पत्रक 31 नकाशातील ठिकाणे ओळखणे.

भारताच्या नकाशात मुद्रास, बंगाल व मध्य भारतातील प्रांत आणि वायव्यभारत ओळखून दिलेले भारताच्या नकाशातील प्रांत ओळखण्यास सांगणे.

अध्ययन पत्रक 32 समानता आणि फरक ओळखणे

या तीन शेती पध्दतीतील समानता आणि फरक ओळखून त्याच्या खाली भारतीय शेतक-याबद्दल माहिती लिहा.

मार्गदर्शक इथे महत्वाचे म्हणजे शेतक-यांच्या आत्महत्येला सरकार काय करायला पाहिजे?

कोणती पध्दत वापरायला पाहिजे ? याची चर्चा करुन मुलांच्या सोबत चर्चा आयोजित करणे.एकूणच शेतक-यांच्या आत्महत्येचा विचार मुलांच्या मनामध्ये विचार करायला लावणे. भारतात शेतीचे महत्व मुलांमध्ये बिंबवणे हाच या अध्ययन पत्रकाचा उद्देश आहे.

अध्ययन पत्रक 33 पाहणी मधील मुख्य अंश ओळखणे

इथे दिलेले पाहणीपत्रक लक्षात घेऊन खालील प्रश्नांना उत्तरे द्या. मार्गदर्शक मुलांना प्राचिन काळातील जमिनिचे दाखले, यांचा अर्थ समजून घेण्यास आत्ताचे जमिनीचे दाखले आणि त्यांचे महत्व समजून घ्यावे. त्यासाठी योजना कार्य, वैयक्तिक कार्य, संग्रह, इत्यादी कृती देणे.

अध्ययन पत्रक 34 शेतक-यांच्या आत्महत्येचे कारण शोधणे.

सध्याच्या काळातील शेतक-यांच्या आत्महत्येची कारणे आणि त्यासाठी आपले योग्य पर्यायांचा विचार करुया. मुले वैयक्तीक अभिप्रायाला प्रोत्साहन देतात. आणि त्यांच्यामध्ये एक विषय विश्लेषणात्मक मनोभाव वाढविण्याच्या दृष्टीकोनातून इथे मार्गदर्शक योग्य उत्तराची अपेक्षा करु नये.

अध्ययन पत्रक 35 परिक्षण करुया

सारांश :- एखाद्या वेळेला दुष्काळ पडला तर ते समाजावर, देशाच्या आर्थिकतेवर आणि वैयक्तीकपणे कसा परिणाम होतो? आणि त्यापासून बाहेर पडण्यास येथील मुख्य उद्देश आणि त्यासाठी आम्ही कसे सहाय्य केले पाहिजे ? अशा संदर्भात माणूसकी मुख्य असा अर्थ समजून घेण्यास सांगणे.

मुल्यमापन कृती :- अध्ययन पत्रक 31 मुल्यमापन कृती म्हणून उपयोग करु शकता.

अध्ययनांश 9 ब्रिटीश राजवटीचे सुधारणा आणि भारतीयांच्या प्रतिक्रिया

ब्रिटीशांच्या धोरणाविरुध्द झालेल्या कांही चळवळी

अध्ययन निष्पती :- आदीवासी जमातीच्या दंगली, संताल, मुंडा, हलगलीचे बेरड या दंगलीने स्वातंत्र्य चळवळीसाठी दिलेली स्फुर्ती समजून घेणे.

उद्देश :-

- भारतात ब्रिटीश राजवटीला विरोध करुन सुरवातीला कांही सशस्त्र आंदोलकांची माहिती समजून घेणे.
- ब्रिटीश राजवट हे केवळ श्रीमंतासाठीच नाहीतर सामान्य लोक क्रांतीकारकांची आंदोलने, त्यांची शौर्य, साहस आणि तत्वे आवडीने स्विकारणे.

साहित्य :- संतालांचे, हलगलीचे बेरड यांची चित्रे, आदीवासी जमातीची चित्रे, हत्यारांची चित्रे,7 /वी 10 वी पाठ्यपुस्तक.

प्रकिया :- विद्यार्थ्यांना हे संवादरुपाने करु शकता/एक लेखन देवून आदीवासी जमात आंदोलन करायला कारणे आणि कोणकोणते आदीवासी भारताच्या स्वातंत्र्य चळवळीत सहभागी होण्यास कारणे कोणती ? असे प्रश्न देणे व नंतर त्यांच्यापासून आलेली माहिती एकत्रीत करुन विदेशी राजवटीचे परिणाम झोपडी पासून राजवाड्यापर्यंत झाले होते.असे विवरण करणे आणि त्यांचे आंदोलन हे स्वतंत्र्य चळवळीतील एक मैलाचा दगड बनला कसा ? असे समजून घेणे.

अध्ययन पत्रक 36 भारतीय आंदोलक

अध्ययन पत्रक 37पहिल्या स्वातंत्र्य युध्दाविषयी एक लहान कथा रचा.

सारांश :- ब्रिटीशांच्या विरुध्द लढलेले सामान्य भारतीय लोक आंदोलनविषयी परिचय करुन घेवून शिक्षक इथे सामान्य लोक ब्रिटीशाविरुध्द कसे चळवळीमध्ये गुंतले होते? स्वातंत्र्य चळवळीसाठी त्यांचे योगदान मुलांना समजेल असे सांगितले पाहिजे. प्रामुख्याने सामान्य लोकच या आंदोलनात का सहभागी झाले होते? असे मूळ विषय समोर ठेवून मुलांच्या सोबत चर्चा करणे.

मुल्यमापन कृती :- इथे शिक्षक मुलांना प्रश्नाव्दारे/ प्रोजेक्ट कार्याव्दारे देणे शक्य असले तर भेटीव्दारे मुल्यमापन करु शकतात. उदाहरण :- तुमच्या जेष्ठ व्यक्तीना विचारुन कोणत्यातरी सरकारच्या विरुध्द आंदोलन झाले आहेत काय ? झाले असतील तर कारणे शोधून यादी करण्यास सांगणे. अथवा तुमच्या गावातील आलेल्या आदीवासी जमाती आणि त्यांनी अवलंबिलेल्या पध्दतीची यादी करा.

1857 चे स्वातंत्र्य युध्द

अध्ययन निष्पती :-ब्रिटीश राजवटीच्या सुधारणा आणि भारतीयांच्या प्रतिक्रिया विश्लेषण करतात.

उद्देश :- भारतीय पहिल्यांदाच एकत्र आलेले वातावरणाचे अर्थकरुन घेणे.

- कंपनी सरकार अनेक वर्षे अन्याय केले तरी प्रबळपणे विरोध केलेले भारतीय लोक 1857मध्ये प्रबळपणे आंदोलन करण्यास कोणती कारणे कारणीभूत ठरली ? हे समजून घेणे.
- युध्द, दंगल, आंदोलन, क्रांती.

साहित्य :- स्वातंत्र्य चळवळीत सहभागी झालेल्या आंदोलकांची चित्रे, पाठ्यपुस्तक, भारताचा नकाशा, पेन्सील, रंगीत पेन्सील इ.

प्रकिया :- मुलांना पहिल्या स्वातंत्र्य चळवळी संबंधित माहिती उपलब्ध करुन दिल्यामुळे पाठ्य पुस्तकातील ठराविक भाग देवून त्यातील विविध प्रांताचा परिचय करुन घेऊन ते उठाव होण्यास कारणे शोधून यादी करण्यास सांगितले पाहिजे. नंतर आपण ओळखून गटामध्ये चर्चा करण्यास सांगणे.

सारांश :- भारताच्या 1857च्या पहिल्या स्वातंत्र्य युध्दाबद्दल एक लहान कथा रचून भारतीयांचे आंदोलन आणि पहिल्या वेळेला एकत्र संघटीतपणे चळवळीत उतरले आणि हेच ब्रिटीश राजवट हादरवून टाकण्यास कारणीभूत ठरले. असे समजून सांगणे. याचा परिणाम ब्रिटीश ईस्ट इंडिया कंपनीची सत्ता संपुष्ठात आली आणि संपुर्ण सत्ता ब्रिटीश आपल्या हातात घेतले. अशा परिस्थितीमध्ये भारतात झालेला बदल ओळखण्यास सहाय्य होईल असे करावे.

मुल्यमापन कृती :- मुलांना आवडत असलेले पात्र आंदोलकांच्या बद्दल लिहिण्यास सांगणे आणि त्यांना ती व्यक्ती का आवडते? ते लिहायला सांगितल्यामुळे मुले आंदोलकांचे त्याग, बलिदानाला महत्त्व दिले आहेत. अथवा त्या काळातील परिस्थितीची जाणीव झाली असे समजून घेवू शकतात. अथवा आपणच त्याला अनुसरुन संग्रह, समिक्षा,योजना कार्य देण्याव्दारे मुल्यमापन करु शकता.

अध्ययनांश 10 सामाजिक आणि धार्मिक सुधारणा

अध्ययन निष्पती :- ब्रिटीश राजवटीमधील भारतीय समाज सुधारकांच्या बद्दल समजून घेतील.

उद्देश :-

- भारतामध्ये अंधश्रध्दा विरुध्द चळवळीला प्रेरीत झालेले अंश अर्थ समजून घेणे. आतासुध्दा अशा प्रकारच्या चळवळींची आवश्यकता आहे. याची जाणीव करुन देणे.
- ब्रिटीश हे सामाजिक सुधारणा हे भारतातील समाज्याच्या बदलासाठी कसे पुरक आहेत? हे समजून घेणे.

साहित्य :- समाजसुधारकांचे फोटो, चित्रकला पेपर, कागद, मार्कर, पेन, A 4 साईज कागद पेन्सील, 7 वी वर्गाचे पाठ्यपुस्तक/ विद्यार्थी संग्रहीत माहितीचे झेरॉक्स कागद इत्यादी.

प्रकिया :- विद्यार्थ्यांना प्रथम पाठातील दिलेले विषय वाचावयास सांगणे. वाचण्यापुर्वी या खाली कांही प्रश्नं देणे.

अध्ययन पत्रक 38 भारतीय समाज सुधारकांची चित्रे संग्रहीत करा.

सारांश :- सामाजिक व धार्मिक सुधारणेसाठी झटलेल्या व्यक्तींचा परिचय करुन देणे. त्यांचे फोटो वापरुन त्यांनी दिलेली मुख्य देणगी मुले अर्थ समजून घेतले पाहिजे. सामाजिक बदल घडून आलेले अंश समाजातील असमानता घालविणे, सर्वजन एकच आहेत. असे विचार निर्माण करावेत. त्याच प्रमाणे धर्माच्या आचरणामध्ये केलेले बदल भारतीय आपल्या इच्छेनुसार धर्माचे सहजपणे आचरण करण्यास अनुकुल झाले असे शिक्षक स्पष्टपणे सांगितले पाहिजे .

अध्ययनांश -11 भारताच्या स्वातंत्र्य चळवळीतील प्रमुख व्यक्ती आणि घटना

अध्ययन निष्पती :- भारताच्या स्वातंत्र्य चळवळीतील झटलेले प्रमुख व्यक्ती आणि घटना ओळखाल

उद्देश :-

- भारताच्या स्वातंत्र्य चळवळीतील आंदोलकांची भुमिका समजून घेणे.
- जनसामान्यानी चळवळीमध्ये मग्न झाले होते. हे समजून आत्ताच्या चळवळीला आणि त्यावेळीच्या चळवळीला तुलना करुन पाहणे.

अध्ययन साहित्य :-पाठ्यपुस्तक, स्वातंत्र्य चळवळीमध्ये चाललेल्या घटनांची यादी.

प्रक्रिया :- मुलांना खाली दिलेल्या अध्ययन पत्रके वापरुन अध्ययन दृढीकरण केले पाहिजे. एखाद्या वेळी मुलांची पातळी कमी वाटले तर पुरक पत्रके स्वत: तयार करुन देवू शकता.

अध्ययन पत्रक 39:- काळया पाण्याची शिक्षा

स्वातंत्र्यासाठी झटलेल्या व्यक्तींचे त्याग, त्यांनी दिलेले बलिदान मुलांच्यामध्ये बिंबवणे. इंग्रजानी दिलेली शिक्षा म्हणजे काळया पाण्याची शिक्षा आता लिहण्यामध्येच आहे. आशा प्रकाराच्या कांही घटना संग्रह करुन मुलांना स्वातंत्र्य चळवळीचे श्रम, त्याग, बलिदान, यांचा अर्थ समजावून सांगणे ही जबाबदारी शिक्षकांची आहे.

अध्ययन पत्रक 40 :- तुमची वैयक्तीक निवड व्यक्ती कोण ? का?

सारांश :- मुलांना त्या काळी स्वातंत्र्य सेनानी अनुभविलेले कष्ट, त्याग, बलिदान, जागृती निर्माण करणे. तसेच आजचे स्वातंत्र्य उगीचच मिळाले नाही. असे मुलांच्या मनात आणून देण्यास काळयापाण्याची शिक्षा हे उदाहरण देवून पटवून सांगणे. त्यासाठी मुलांना हे मनात बिंबवणे हे शिक्षकांचे कर्तव्य आहे. आम्ही आज त्यांनी दिलेल्या बलिदानामुळेच आहे. चांगले जीवन जगत आहोत. असे मुलांना समजून सांगितले पाहिजे.

मुल्यमापन कृती:- काळयापाण्याविषयी मुलांना आणखी कांही कथांचा संग्रह करण्यास सांगा आणि हल्ली याला काळयापाण्याची शिक्षा हा शब्द प्रचलित आहे. त्याची माहिति संग्रह करण्यास सांगा त्यापासून मुलांनी काळयापाण्याविषयी काय काय समजून घेतले आहेत. हे समजून घेवू शकता.

स्वातंत्र्य चळवळीतील क्रांतीकारक

अध्ययन निष्पती :- स्वातंत्र्य चळवळीतील आपले जीवन त्याग केलेले क्रांतीकारकांची देणगी समजून घेतात.

उद्देश :-

- स्वातंत्र्यासाठी लढलेल्या विरपुरुषांचे त्याग, बलिदान, यांचा गौरव करणे आणि मुलांच्यामध्ये देशाभिमान वाढविण्यास प्रोत्साहन देणे.
- मुलांच्यामध्ये देशभिमान बिंबवणे.

अध्ययन साहित्य :- क्रांतीकारांचे फोटो, त्यांची संक्षीप्त माहीतीचे कागद, अथवा पाठ्यपुस्तक, भारताचा नकाशा इ.

प्रक्रिया :-क्रांतीकारांचे संक्षिप्त माहिति मुलांना देणे आणि जास्तीची माहिति संग्रह करावयास सांगणे.

https://www.youtube.com/watch ?v=qed/u1U-jUA

मुलांना काळयापाण्याची सिनेमा 52.32 मिनिटापासुन 58.30 मिनटा पर्यंत दाखविणे अथवा ते बघुन आपल्याला काय वाटते हे लिहण्यास सांगणे अथवा दिलेले अध्ययन पत्रक वापरावे.

अध्ययन पत्रक :- 41 गांधीजींचे अहिंसा आणि सत्याग्रह

मुल्यमापन कृती :- कार्य पान 41 मधील 3 रा प्रश्न वापर करु शकता. किंवा त्याला अनुसरुन दुसरे पत्रक पुन: वापरु शकता.

अध्ययनांश 11.2 अहिंसाच्या मार्गाने आणि सत्याग्रहाव्दारे स्वातंत्र्य चळवळ

अध्ययन निष्पती :- असहकार आणि सविनय कायदेभंग चळवळीत प्रंचड प्रमाणात लोक सहभागी होण्यास कारणीभूत घटक समजून घेतील.

उद्देश :-

- भारताच्या स्वातंत्र्य चळवळीतील अहिंसात्मक चळवळींनी दिलेली देणगी समजून घेणे.
- त्या काळात ब्रिटीशांबरोबर लढण्यास अहिंसा चळवळ लोकांना स्फुर्ती दिले हे समजून घेणे.
- गांधीजींच्या सत्याग्रह चळवळीमध्ये जनसामान्याना सहभागी होण्यास दिलेल्या स्फुर्ती बद्दल माहिती समजून घेण्यास प्रोत्साहन देणे.

अध्ययन साहित्य:- ड्राइंग शीट , पेन्शील, पाठ्यपुस्तके, स्वातंत्र्य काळातील आंदोलनाचे फोटो इ.

प्रक्रिया :- मुलांच्या संख्येनुसार गट करा. प्रत्येक गटाला पाठ्यापुस्तकांतील वाचावयाचे पत्रक द्या. प्रत्येक गटाला गांधीजीच्या बद्दल तुम्हाला किती माहिती आहे.? असे प्रश्न द्या गटामध्ये चर्चा करुन लिहून सादर करण्यास सांगा. गांधीजींचे व्यक्ती परिचय, तसेच त्यांची स्वांतत्र्य चळवळी मधील नेतृत्व भारताच्या स्वांतत्र्याची दिशा बदलली हे मुलांना समजेल असे सांगणे. सर्वकाळात अहिंसा मार्गच श्रेष्ठ मार्ग आहे. हे मुलांना समजून सांगणे.

मुल्यमापन कृती :-अध्ययन पत्रक 41 मध्ये 2 रा प्रश्न वापरावे.

अध्ययनांश 12 भारताची फाळणी

अध्ययन निष्पती :-प्रचंड प्रमाणाच्या त्यागापासुन स्वातंत्र्य मिळविलेल्या कथा आणि जातीयवादामुळे देशाची फाळणी झालेली कथा समजून घेतात.

उद्देश :-

- विविधतेचे गौरव करण्याबरोबर बंधुत्वाची भावना वाढविण्यास प्रोत्साहन देणे.
- एकता आणि अखंडता समजून घेण्याबरोबर देशासाठी योगदान दिले पाहिजे

अध्ययन साहित्य :- अखंड भारताचा नकाशा ड्रॉइंग शीट, पेन्सील इ.

प्रक्रिया :-शिक्षक विद्यार्थ्यांना गटामध्ये विभागूण पाठ्यपुस्तकातील देश विभाजनाचे पाठ देवून त्यांना कांही प्रश्न दिले पाहिजे, देशाच्या विभाजनसाठी कोणते घटक कारणीभूत आहेत? ते समजून घेणे.देशाच्या फाळणी संदर्भात जीवघेणी कारणे कोणती ? विद्यार्थ्यांना समजविण्यासाठी कांही पुरक कथा दिल्या जाऊ शकतात.

सारांश :- इथे शिक्षकांचे पात्र महत्वाचे आहे. त्याग बलिदानापासून मिळविलेले स्वातंत्र्य आपल्या भिन्न मतामुळे एक अखंड देश असलेला विभाजनास कारणीभूत ठरले.तसेच आज आपण एकता, बंधुता ही भावना देशाच्या अपायकारक स्थितीपासून वाचू शकतो हे समजून सांगणे , सहकार्य करणे, पाठ्यपुस्तकातील भारताच्या फाळणीचे घटक मुलांना समजावून सांगणे, विविध धर्म, मत, जाती, असलेले भारतातील धर्मावर आधारीत फाळणी किती उपयुक्त झाले हे मुलांना ठरविण्यास संधी देणे सर्व धर्माचे सार एकच आहे. मुख्य म्हणजे भारताच्या राज्यघटनेत धर्माच्या समरसतेवर भर देण्यात आला आहे.

मुल्यमापन कृती :-अध्ययन पत्रक 42 वापरू शकता .

भाग 2 भुगोल

अध्ययनांश 13.1 जमीनीचे थर

अध्ययन निष्पती :- जमनीचे स्थर समजून घेतात.

जमीनीच्या थरांची यादी करुन त्यांच्या विषयी थोडक्यात विवरण करा.

सारांश :-

- पृथ्वीवर अनेक थर आहेत. हे समजून घेण्याबरोबर आपण कोणत्या थरापासून लाभ मिळवत आहोत. हे समजावून सांगणे.
- पृथ्वीचे संरक्षण करणे अनिवार्य आहे. हे समजून घेणे.

अध्ययन साहित्य :- पृथ्वीच्या पृष्ठभागाचे गोलाकार प्रतिकृती, जमीनीच्या आतील स्तरांची चित्रे, व्हिडीओ क्लिप, कागद पेन पेन्सील, इत्यादी

अध्ययन प्रक्रिया :- मुलांचे गट करुन एकेक कांदा दिला पाहीजे. प्रथम कांद्याचा बाहेरील स्तर कसे आहे? हे लिहिले पाहिजे नंतर एक एक थर काढत जाईल तसेच जमिनीचे स्तर आहेत. हे समजून घेणे.

सारांश :- शिक्षक मुलांना भौगोलिक प्रदेशाचे, भौगोलिक विभागाचे, नद्या आणि वादळे याचा अर्थ समजून घेणे. हे सर्व अध्ययन घटक आपल्या दैनंदिन जीवनात कसे प्रभाव पडतात? हे अंश मुलांना समजून सांगितले पाहिजे जास्तीत जास्त चित्रे, नकाशे आणि व्हिडीओ दाखवून अध्ययन अंश मुलांमध्ये बिंबविणे योग्य ठरेल.

मुल्यमापन कृती :- मुल्यमापनासाठी अध्ययन पत्रक 43 वापरु शकता.

अध्ययनांश 13.2 जमीनीच्या थरांची मुख्य लक्षणे.

अध्ययन निष्पती :- जमीनीचे स्वरुप, जमिनिच्या थरांची रचना तसेच प्रमुख लक्षणे समजून घेतील.

उद्देश :-

- जमिनीचे थर हे मानवी कृती सोबत सहसंबंध (परस्पर संबंध) जोडलेआहेतहे जाणून घेणे.
- जमिनीच्या थरात असलेले खनिज स्थीर आहेत हे समजून घेणे.

अध्ययन सहित्य :- जमिनिच्या थरांची चित्रे, ड्राँइंर्ग शीट, विविध रंगाचे स्केच पेन, युट्युब मधील व्हिडीओ इत्यादी.

https://youtube /nvgsya7zoka
https://you tu.be/agmchngd – my
https://you tu.be/ tx94yve39 -0
https://you tu.be/ youtube agmchngd-my

अध्ययन प्रक्रिया :- शिक्षक पृथ्वीच्या संरचनेच्या दृष्टीने मुलांचे पुर्वज्ञान आजमावत, प्रश्न विचारत समजून घेणे. मुले आता गेल्या वर्गातील पृथ्वीचा आकार आणि स्वरुपाबद्दल समजून घेतात. हे अंश विस्तार करत पृथ्वीचे थर चित्राव्दारे ओळख करणे. व्हिडीओचा वापर करुन मुलांना या संकल्पना दृढ करणे, पृथ्वीचे गोलावरील आवरण, शिलावरण, वातावरण, जलावरणाच्या रचणेची चित्रे स्वत: मुलांना काढावयास सांगतात. इथे मुलांना अध्ययन पत्रकामध्ये असलेल्या घटका संबंधी जास्त भर देणे. पृथ्वीच्या गोलाकाराबद्दल अनेक व्हिडीओ.इंटरनेटमध्ये उपलब्ध आहेत. त्याचा वापर करणे उत्तम होईल.

मुल्यमापन कृती :- मुलांना ग्लोब आणि नकाशा पाहून वातावरणाचे विभाग ओळखणे अध्ययन पत्रक 44 मध्ये कांही घटक पुन्हा वापरु शकता.

सारांश :- जलावरण, शिलावरण, आणि वातावरण यांच्या संकल्पना चित्राव्दारे ओळख करवून देणे. याच्याशी संबंधीत युट्युब व्हिडीओ वापर करुन संकल्पना समजून घेणे. शिक्षक या चित्रांचा वापर करुन ही संकल्पना दृढ करतात.

अध्ययनांश 14:- नैसर्गिक आपत्ती

अध्ययन निष्पती :- विविध खडक, भुकंप आणि ज्वालामुखी मधील फरक ओळखतात. नैसर्गिक आपत्तीची कारणे आणि परिणाम ओळखून कारणे विवरण करतात.

उद्देश :-

- नैसर्गिक आपत्तीमुळे मानवाच्या सामाजिक आणि आर्थिक जीवनावर प्रभाव पडतात. हे जाणून घेण्याबरोबर त्यांच्या प्रतिक्रिया सुध्दा शिकतात.
- नैसर्गिक आपत्ती निवारण्याचे उपाय, आणि ह्या आपत्ती मानव निर्मित आहेत. याचा अर्थ समजून घेवून त्यावर उपाय शोधतात.

अध्ययन साहित्य :- विविध प्रकारच्या नैसर्गिक आपत्तीची चित्रे, व्हिडीओ इ.

https://youtube /uUxf592fdmo
https://youtube /ff6uen 63ziw
https://youtube /jipntwzoahxe
https://youtube /G9clipt7yc
https://youtube /Z-2khcthigs

अध्ययन प्रक्रिया :- शिक्षक विविध नैसर्गिक आपत्ती भुकंप, जमीन खचणे, चक्रीवादळ, ज्वालामुखी, त्सुनामी, महापुर इत्यादीचे एक एक चित्रे दाखवत ओळख करुन देतात. युट्युब व्हिडीओ व्दारे ही संकल्पना बिंबविण्याचे मदत करतात. मुले लिहू शकतात आशा आपत्ती बद्दल कांही संकेत देवून चित्रे काढण्यास प्रोत्साहीत करा. उदाहरणार्थ महापुराचे चित्र, ज्वालामुखीचे चित्र इत्यादी शिक्षक शक्य होईल तेवढे या आपत्ती मोजण्याचे परिमाण चित्रातून दाखविणे उदाहरण रिस्टर स्केल. या घटनामुळे मानवाला कशा प्रकारे अनेक समस्या समोरे जावे लागते हे समजते. या नैसर्गिक आपत्तीची कारणे व परिणाम साहित्याच्या आधारे वापरुन हे अध्ययन पत्रक पुर्ण करा.

सारांश :- शिक्षक मुलांना नैसर्गिक आपत्तीची कारणे मुलांना सांगतात. नैसर्गिक आपत्तीमुळे मानवाची आजची आधुनिक जीवन शैली या कृतीव्दारे कसे पुरक ठरतात. हे मुलांना सांगणे अती आवश्यक.आमची दैनंदिन जीवनशैली प्रतिबंधीत करणा-या छोट्या चाव्या आहेत. हे समजून घेतात.

मुल्यमापन कृती :- अभ्यास 45 भारतातील संभवनीय नैसर्गिक आपत्तीची ठिकाणे दिलेल्या अध्ययन पत्रकात लिहायला सांगा. महत्वाचे म्हणजे भारताच्या कोणत्या प्रदेशात अथवा राज्यात होतात?आणि ते त्यामुळे झालेले नुकसानाचे घटक संग्रह करण्यास सांगतात.

अध्ययनांश 15.1 भूखंडाची ओळख

अध्ययन निष्पती :- जगातील विविध खंड , त्यातील वैविध्यता जाणून घेणे.

उद्देश :-

- जगातील प्रमुख सागर , समुद्र आणि खंड ओळखणे.
- भारताला लाभलेले सागर, समुद्र समजून घेणे.
- नकाशाच्या सहाय्याने जगातील विविधता समजून घेणे.

अध्ययन साहित्य :- जगाचे आणि भारताचे भौतिक आणि राजकीय नकाशे, सागर, समुद्र आणि खंड मात्र नकाशात दाखविणे.मुलांना ओळखण्यास रिकामे नकाशे इ.

अध्ययन प्रक्रिया :- शिक्षक जगाच्या नकाशात खंड,सागर, समुद्र क्रमानुसार ओळख करुन देत जाणे. मुलांना रिकामे नकाशा बघून शिक्षक दाखवतील तसेच करणे. पाठ्य पुस्तकातील जलावरण, पाठातील खाडी, भुशीर, भुखंड सागर, समुद्र समुद्रधुनि हे अंश भारताच्या नकाशात दाखविणे.

मुल्यमापन कृती :-अध्ययन पत्रक 46 मधील कृती 2

सारांश :- शिक्षक भुगोलाच्या तासाला नकाशे वापरणे फार महत्वाचे, नकाशा न वापरता भूगोल शिकविणे म्हणजे भुगोल तास अपुर्ण हे प्रथम समजून घ्यायला पाहिजे. जगाचा नकाशा समोर ठेवून याला संबंधीत अंश (अनुक्रमणिका) मुलांच्या मध्ये चर्चा करणे. विविध प्रकारचे राजकीय आणि भौतिक नकाशे वापरणे योग्य. हे विधान मुलांना अनुकुल करुन देणे. भौगोलिक नकाशातील अंश, जगाच्या विशिष्ठ प्रदेशातील दिसुन येणारे ठिकाणे, मुलांच्यामध्ये ओळखून चर्चा करण्यास संधी देणे. उदाहरण :- वाळवंट बहूतेक एकच अक्षांश रेषेमध्ये आहे. हे लक्षात ठेवण्यास सांगून चर्चा करण्यास संधी देणे.

अध्ययनांश 15.2 अक्षांश आणि रेखांश

अध्ययन निष्पती :- अक्षांश आणि रेखांशाचे महत्व समजून घेतात.

अक्षांश आणि रेखांशामधील फरक ओळखतो आणि नकाशावर प्रमुख अक्षांश आणि रेखांश ओळखतात. रेखांश आणि वेळेच्या मधील संबंध समजून घेतात. स्थानिक वेळ आणि प्रमाण वेळेमध्ये फरक ओळखतात. आंतरराष्ट्रीय दिनांक रेषचे महत्व विवरण करतात.

उद्देश :-

- अक्षांश आणि रेखांश मधील फरक समजून घेणे.
- रेखांश आणि वेळेच्या मधील संबंध समजून घेणे.
- स्थानिक वेळ, प्रमाण वेळ आंतरराष्ट्रीय दिनांक रेषा यांचे महत्व समजून घेणे.

अध्ययन साहित्य :-जगाचा नकाशा (अक्षांश,रेखांश सहीत) ड्रॉइंर्ग शीट, स्केच, पेन्स, प्लॅस्टीक बॉल, युट्युब व्हिडीओ. इत्यादी

https://youtube /Eokr1lotgfc
https://youtube /f6s97Ydumq4
https://youtube /toyu U6Q1iw8

अध्ययन प्रक्रिया :- शिक्षक प्लॅस्टीक बॉल वापरुन जमीनीवरील उभ्या रेषा ओढलेल्या रेषांचे क्रम ओळखणे या पासून मुलांना थोड्या प्रमाणात सत्यतेला संधी द्यावे.पुढे रेखांश रेषा ओळखणे. प्रमुख अक्षांश रेषा ओळखून भारतावरुन गेलेल्या रेषेवर जास्त भर देवून सांगतात. रेखांश कसे वेळ निश्चित

करतात? हे सहजपणे अध्ययन पत्रकातील नकाशा वापरुन समजून घेणे. आंतरराष्ट्रीय दिनांक रेषेचा परिचय नकाशाव्दारे व कांही उदाहरणे देवून समजून सांगणे.

सारांश :- मुले अर्धगोलामधील प्रमुख अक्षांश आणि रेखांशाना नावे द्या रेखांशाच्या आधारे काळ निश्चीत केला आहे. जागाचे भौगोलिक घटक निर्धारित करतात. हे शिक्षक मुलांना चर्चेव्दारे समजून देणे. रेखांश हे वेळ ओळखण्यास मदत होते ही संकल्पना बिंबवणे. आंतरराष्ट्रीय दिनांक रेषेची संकल्पना मुलांच्यामध्ये बिंबविणे. महत्वाचे अंश म्हणजे भारताला संबंधीत घटकासोबत वरील सर्व घटक समजून घेणे.

मुल्यमापन कृती :- अध्ययन पत्रक 48 मधील कृती अथवा कर्नाटकातील कोणतेही पाच शहरे कोणकोणत्या अक्षांश आणि रेखांशाच्यामध्ये येतात? हे ओळखण्यास सांगणे.

अध्ययनांश 16:- भारताच्या स्वाभाविक विभागाची लक्षणे आणि परिचय

अध्ययन निष्पती :- भारताच्या स्वाभाविक विभागाची माहिती समजून घेतात.

उद्देश :-

- भारताचे जनजीवन आणि आर्थिकता यावर पडलेला प्रभाव समजून घेणे.
- भारताचे हवामान आणि वातावरणावर पडणारा प्रभाव समजून घेवून नकाशा ओळखणे.

अध्ययन साहित्य :- भारताची भौगोलीक वैशिष्ट्ये, विविध प्रकारचे भौगोलिक विभाग दाखविणे. नकाशा वापरुन अर्थ समजून घेणे. हे भौगोलिक लक्षणे आम्हाला कसे प्रभावित करतात? हे अंश प्रश्न घालता घालता चर्चा करीत मुलांच्या कडून अध्ययन प्रक्रिया शिक्षक आमलात आणणे उत्तम

सारांश :- शिक्षक मुलांना भौगोलिक प्रदेश, भौगोलिक विभाग, नद्या आणि चक्रीवादळे, समजून घेणे.हे सर्व अध्ययनाअंश आमच्या दैनंदिन जीवनात कसे प्रभाव पाडतात? हे अंश मुले समजून घेतले पाहिजे. जास्तीत जास्त चित्रे नकाशे आणि व्हिडीओ दाखवत अध्ययनांश मुलांमध्ये बिंबवणे योग्य होईल.

मुल्यमापन कृती :-अध्ययन पत्रक 51 कृती 2 री मुल्यमापन कृतीसाठी वापरु शकता.

भाग 3 :- राज्यशास्त्र

अध्ययनांश 17 :- मुलांचे हक्क व मानव हक्क

अध्ययन निष्पती :- मानव हक्क आणि हक्कांच्या मधील फरक ओळखतात. आणि त्यांचे महत्व समजून घेतात.

उद्देश :-

- मानव हक्क आणि मुलांचे हक्क ओळख करुन घेतात.
- मुलांचे हक्क त्यांची आवश्यकता समजून घेतात.
- मुलांच्या हक्कांचे उल्लंघन होणारे संदर्भ ओळखणे, त्यावरील उपायाचे घटक समजून घेणे.

अध्ययन साहित्य :- शिक्षण खात्याने दिलेल्या मुलांच्या हक्कांचे पोस्टर, मुलांचे हक्क उल्लघंन होत असलेली चित्रे आणि व्हिडीओ.

अध्ययन प्रक्रिया :- मानव हक्कांची आवश्यकता या विषयी सोप्या कथा अथवा वातावरण मुलांसामोर ठेवून चर्चा करणे. मानव हक्कांच्या चित्राव्दारे ओळख करुन देणे. दैनंदिन जीवनातील मुलांचे हक्क अर्थ करून घेणे. मुलांच्या हक्कांचे उल्लंघन होणारे संदर्भ मुले स्वत: ओळखावे. असे करण्यासाठी विविध प्रकारची चित्रे आणि व्हिडीओ दाखविणे.

https://youtube /4cd-aloQaio
https://youtube /cfmj4nDoj8
https://youtube /avjgnYHhwyg
https://youtube /cj7HER-Fc8c

मुलांचे हक्क व मानवी हक्क यांचे ओळख करुन घेणे. शिक्षक शिक्षण खात्याने दिलेल्या मुलाच्या हक्कांचे पोस्टरचा वापर करुन मुलांचे हंक्क समजून घेणे. मुलांच्या हक्काच्या उल्लंघना संदर्भात मुलांनीच ओळखावे.अध्ययन पत्रकातील वातावरण मुलांच्या समोर मांडून चर्चा करणे.

सारांश :- मानव हक्क समजावून घेवून दैनंदिन जीवनातील मुलांचे हक्क समजून घेणे. सर्वात महत्वाचे म्हणजे मुलांच्या हक्कांचे उल्लंघन होणारे संदर्भ मुले स्वत: ओळखले पाहिजे. ही संकल्पना मुलांच्यामध्ये जास्त भर देवून सांगणे. ही शिक्षकांची महत्वाची जबाबदारी आहे.

मुल्यमापन कृती:-अध्ययन पत्रक 54 आणि 55 हे मुल्यमापन कृतीसाठी वापरु शकता.

अध्ययनांश 18 स्थानिक सरकार

अध्ययन निष्पती :- स्थानिक सरकारच्या निवडणूका आणि प्रमुख जबाबदारी ओळखतात.

उद्देश :-

- मुलांना स्थानिक सरकारची कार्यव्याप्ती बद्दल समजून घेवून सहभागी होतात.
- स्थानिक सरकारच्या जबाबदारी बद्दल समजून घेवून जबाबदार नागरीक होण्यासाठी प्रयत्न करतात.

प्रक्रिया :- शिक्षक स्थानिक पंचायत अथवा सदस्यांना भेटून माहिती संग्रह करण्यास मदत करणे. भेटीसाठी आलेली माहिती एकत्रीत करुन सादर करण्यास सांगणे.

अध्ययन पत्रक :- 56

कृती :- 1 चित्रावर आधारीत चर्चा

मुलांना ग्रामपंचायती बद्दल समजून घेणे आणि ग्रामसभेची कल्पना मुलांच्या लक्षात आणून देवून प्रश्नाव्दारे प्राथमिक माहिती मिळवणे.

कृती :- 2 आमच्या गावातील ग्राम/वार्ड सभा बद्दल समजून घेवूया.

मुले आपल्या गावच्या ग्रामसभेविषयी आपल्या गावचे जनप्रतिनिधी अथवा आपल्या पालकांच्या मदतीने माहिती मिळवणे.

कृती :- 3 बालसभा आयोजन करुया

शिक्षक पंचायतीच्या संबंधीत अधिका-यांच्या मदतीने मुलांच्या सभेचे आयोजन करणे.

कृती :- 4 आम्हाला किती माहिती आहे. ? परिक्षण करुया ?

मुलांचे पुर्वज्ञान ही कृती वापरावी. नंतर विद्यार्थी प्रश्नावलीसह स्थानिक व्यक्तीना भेटून स्वच्छता, गटारी, निर्माल्य वाहतुकी संबंधी माहिती संग्रह करण्यास मदत करणे.

अध्ययन पत्रक 57

आपल्या स्थानिक सरकारबद्दल समजून घेऊया इथे मुले स्थनिक संस्थांना भेट देवून पंचायतीला संबंधीत अधिका-यासोबत भेट देणे.

अध्ययन पत्रक 58

विद्यार्थ्यी कोणत्याही ग्रामपंचायतीला भेट देऊन त्यांच्या कर्तव्यासंदर्भात माहिती संग्रह करण्यास सांगणे. विद्यार्थी राहत असलेले वार्ड संख्या, कौन्सीलर आणि मेयर यांना संबंधीत संशोधन कार्यहाती घेण्यास सांगणे.

अध्ययन पत्रक 59

प्रश्नाना उत्तर देऊया - मुल्यमापनासाठी वापरणे

अध्ययन पत्रक 60

शिक्षक शेजारच्या तालुका आणि जिल्हा पंचायतीचे कार्य याची यादी करणे. दोन पंचायतीमध्ये साम्य आणि फरक ओळखले पाहिजे.

सारांश :- शाळेची मुले स्वत: जवळच्या ग्रमापंचायत / नगरपंचायत / तालुका पंचायतीला भेट देवून तेथील अधिका-यासोबत, जनप्रतिनिधी सोबत चर्चा आयोजित करणे. विद्यार्थी प्रश्नावली सोबत भेटी देवून स्वच्छता, गटारी, निर्माल्य वाहतुकीला संबंधीत माहिती हे मुलांच्या भेटीबद्दल प्रोयोगिक तत्वा बरोबर मिळालेल्या अनुभवासोबत पुर्ण केले पाहिजे.

मुल्यमापन कृती :-अध्ययन पत्रक 59 मधील 4 थी कृती वापरु शकता.

व्यवहार अध्ययन

अध्ययनांश 19 :-आमच्या जीवनातील बँक

अध्ययन निष्पती :- विद्यार्थाच्या विविध व्यवहार संघटना आणि संस्था यांच्या कार्यावर आधारीत वर्गीकरण करतात. उदा :- बँक , सहकारी संस्था इ.

उद्देश :-

- बँकेतील व्यवहार करण्यास लागणारे कमितकमी आवश्यक घटक समजावून घेणे.
- बँकेत वापरले जाणारे व्यवहार करण्यासाठी पाहिजे असलेली कागदपत्रे समजून घेणे.

अध्ययन साहित्य :- बँकेत वापरले जाणारे चेक, हुंडी, पैसे भरण्याचे व पैसे काढण्याचे स्लिप, डी.डी, ए.टी.एम, अल्पीकेशन अर्ज, पासबुक नमुना इत्यादी.

अध्ययन प्रक्रिया :- मुलांना जवळच्या बँकेला बोलावून तिथे चालणा-या कार्याबद्दल निरिक्षण करण्यास सांगणे. तिथे वापरले जाणारे लेखी साहित्य याची ओळख करुन देणे. (अर्ज, पासबुक इत्यादी) शक्य झाले तर बँकेच्या उद्योजकांच्या सोबत भेट देणे. मुलांच्या प्रश्नांना उत्तरे देणे. आवश्यकता असल्यास मार्गदर्शक मुलांनी मिळवलेली माहिती वाचून घेणे.

सारांश :-लोक बँकेमध्ये व्यवहार करताना वापरले जाणारे चेक, पैसे परत घ्यायचे स्लिप, पैसे भरण्याचे स्लिप, ए.टी.एम , डी.डी.हे सर्व प्रत्यक्षात पाहून त्यांचे उपयोग आणि ते पुर्ण करण्याचे क्रम मुलांच्या कडून करवून घेणे. या बँकेते वापरले जाणारे कागदपत्राचे उद्देश संक्षीप्त पणे मुले सांगतील असे करणे यासाठी मार्गदर्शक मार्गदर्शन करतात.

मुल्यमापन कृती :- मुल्यमापनसाठी वापरलेले अध्ययन पत्रक 62 हे वापरू शकता आणि बँकेला संबंधीत नमूने मुलांनी समजून घेणे. सोबत ते पुर्णपणे भरणे या विषयी शिक्षकांच्या मदतीने समूजन घेणे.

भाग 4अर्थशास्त्र

अध्यनांश :-20 अर्थव्यवस्थेच्या क्षेत्रांचा परिचय

अध्ययन निष्पती :- भारताच्या अर्थव्यस्थेमधील क्षेत्रे समजून घेतात. आणि भारताच्या अर्थव्यस्थेमधील विकासामध्ये त्यांचा वाटा विश्लेषण करतात.

उद्देश :-

- आर्थिक क्षेत्रामध्ये प्राथमिक, व्दीतीय आणि तृतीय क्षेत्रांचे अंश समजून घेतात.
- प्रत्येक क्षेत्र हे परस्पर कसे संबंधीत आहेत ? हे समजून सांगत देशाचा विकास आणि वैयक्तीक विकासामध्ये त्यांचे पात्र विवरण करतात.

अध्ययन साहित्य :- पाठ्यपुस्तक, क्षेत्रांचा विभागणी तक्ता, चित्रे, व्हिडीओ इ.

अध्ययन प्रक्रिया :- शिक्षक अर्थव्यवस्थेचा अर्थ सांगून केलेल्या आर्थिक क्षेत्रांचा उद्देश समजावून सांगत एकेक आर्थिक क्षेत्रांची माहिती सांगतात. महत्वाचे म्हणजे शेती संबंधीत विषय प्राथमिक क्षेत्रात उद्योगधंद्याला संबंधीत व्दीतीय क्षेत्र आणि सेवा संबंधीत तृतीय क्षेत्र समजून सांगून संकल्पना दृढ करण्यास सोपी मुल्यमापन हाती घेतात.

सारांश :- भारतातील प्रमुख आर्थिक क्षेत्रांचा परिचय करुन देणे. इथे शिक्षक मुलांना प्राथमिक, व्दीतीय तसेच तृतिय क्षेत्राअंतर्गत कृती समजून घेणे.त्यांचे शेकडेवार भारताचा आर्थिक विकासाची देणगी मुले समजून घ्यावे असे शिक्षक मार्गदर्शन करतात. मुले गावातील संघटनाचे महत्व जाणून घेतले पाहिजे. गावातील लोक परस्पर आर्थिक सहकार्य आणि वैयक्तीक सहकार्य हे खेड्याचे अथवा गावचे विश्वसाचे जगणे आहे. हे मुलांना समजून सांगणे. तेथील वेगवेगळया लोकांच्या विविधतेमध्ये समस्यांच्या भावनेचे अंश मुलांना समजले पाहिजे.

मुल्यामापन कृती:-अध्ययन पत्रक 63 हे वापरु शकता.

अध्ययनांश :-21 स्व-सहाय्य संघ

अध्ययन निष्पती :- खेड्यातील लोकांच्या जीवनात स्व-सहाय्य संघाचे पात्र समजून घ्याल.

उद्देश :-

- स्व- सहाय्य संघाचे गट जनसामान्यांची आर्थिक स्थिती सुधारण्यासाठी मदत झाली आहे. हे समजून सांगणे.
- स्वसहाय्य गट लोकांची आर्थिक स्थिती सुधारण्यासाठी सहाय्य करणारे विधान समजून घेवून भागीदार होणे.

अध्ययन साहित्य :- चित्रे, व्हिडीओ. भेटीसाठी लागणारे प्रश्नावली नमुना इत्यादी.

अध्ययन प्रक्रिया :- मुलांना स्वसहाय्य संघ म्हणजे काय ? हे गावातील कोणत्यातरी संघाचे सत्य असलेले उदाहरण घेवून चर्चा करणे सर्वात योग्य, वर्गात येण्यापुर्वी पहिल्या दिवशी शिक्षकांनी गावातील कोणत्याही स्व-सहाय्य संघाची माहिती संग्रह करण्यास सांगणे.पुढच्या टप्प्यात शिक्षक मुलांना भेटीसाठी लागणारे प्रश्नोत्तर नमुना बघून माहिती संग्रह करायला संधी देणे.

अध्ययन पत्रक 64:- माहिती संग्रहासाठी अनुकुल व्हावे असे नमुना प्रश्न द्या. जवळच्या स्व-सहाय्य संघाला भेट देणे.

सारांश :- मुले गावातील संघटनाचे महत्व समजून घेतले पाहिजे. गावातील लोक परस्पर आर्थिक सहकार्य आणि वैयक्तीक सहकार्य हे गावातील लोकांचे विश्वासाचे जगणे झाले आहे. हे मुलांना समजून सांगणे. तेथील वेगवेगळे लोक विविधतेमध्ये समरसत्तेची भावना असलेले अंश मुलांना मिळाले पाहिजे.

मुल्यमापन :- मुल्यामापनासाठी अध्ययन पत्रक 64 मधील 2 री कृती वापरु शकता.

22 समाज विज्ञान अध्ययन अनुकूल होण्यासाठी उपयुक्त पध्दती

अध्ययन म्हणजे शिक्षकांनी सांगितलेले सर्व मुले शिकतात. असे नाही. अध्ययन मुलांनी क्रियाशिल पणे शिकण्यात गुंतवून ठेवण्याचे अनुभव, त्यांचे ज्ञान वाढणेच्या प्रक्रियेव्दारे मुलांना गट चर्चा अनुभवाची देवाण, घेवाण करण्यास गुंतवणू वैयक्तीक आणि गटाच्या आधारे शिकणारे असतील तर शिक्षकांसोबत मनपुर्वक आत्मियतेने, आत्मविश्वासाने चर्चा केली पाहीजे.हे सर्व विधान मुले क्रियाशिल होवून आत्मसात करतात. हे सोडून शिक्षकांनी सांगितलेले ऐकतीलच असे नाही.

1. कथा कथन पध्दत.
2. योजना पध्दत.
3. पाठ्य पुस्तकाचे पाठ आवलोकन / विमर्शात्मक कृती.
4. चर्चा पध्दत.
5. समस्या परिहार पध्दत.
6. मुलाधार पध्दत.
7. शिशु केंद्रीत उपन्यास.(शिक्षककेंद्रीत न होता जागरुकतेने वापरावे)
8. घटक पध्दती.
9. निरिक्षण पध्दती.
10. प्रवास पध्दती/ बाह्य संचार पध्दत.
11. पात्रआभिनय /नाटकाभिनय पध्दत.
12. क्षेत्र अध्ययन.
13. प्रयोग.

14.क्रिडा पध्दत.

15. प्रश्नोतर पध्दत.

16. संशोधन.

17.समिक्षा /भेटी.

18. विश्लेशण

शिक्षक दैनंदिन अध्ययनांशाचे स्वरुप समजून घेवून कोणत्या पध्दती पासुन सुलभपणे गुणात्मकपणे विद्यार्थ्याच्यामध्ये अध्ययन परिणामकारी होण्यासाठी विचार करुन कार्यरत झाले तर त्यांचे उद्देश पुर्ण होण्यास मदत करतात. असे शिक्षकच विद्यार्थींना उत्तम समाजव्यवस्था निर्माण करण्यास सुसज्ज करु शकतात.

विविध माहिती स्त्रोत / संसाधने वापरणे

नियमित अभ्यास करणारेच शिक्षक असतात. माहिती असणे तळहाताच्या रुंदीप्रमाणे किती ही शिकले तरी शिकण्यासारखे खुप कांही आहे. याची जाणीव ठेवायला हवे. हे प्रत्येक मुलांनी शिकले पाहिजे. शोध आणि अंतरावलोकन आणि मुलांमुलीच्या गरजा संवेदनशील वृत्ती असेल तर आपल्या नित्य जीवनाची काळजी शिक्षक निश्चीतच करतात. परिणामकारी वर्ग व्यवस्थापन आकर्षकपणे अध्ययनांश हस्तांतर करण्यास कांही साधने उपयोगी पडतात. वर्तमानपत्रे, साप्ताहीक मासिके, इत्यादी प्रसार माध्यमांमध्ये असलेले पाठाला पुरकनसलेले विषय, चित्र, आकडेवारी जतन केले जावू शकते ते साधने आहेत. तांत्रीक उपकरणे जसे की रेडीओ. दुरदर्शन, संगणक, ओ.एच.पी. प्रोजेक्टर यासाखी शिकण्यासाठी उपयुक्त स्त्रोत म्हणून वापरण्याचा सराव केला पाहिजे.

कांही उपयुक्त ग्रंथ

1. भुगोल जोडीदार भाग 1, 2, आणि 3.
2. कनिष्ठ विश्व कोष - 7 परिषद - डॉ. निरंजन.
3. सचित्र इतिहास.
4. प्राचिन भारत.
5. संपुर्ण भारताचा इतिहास.
6. भारताचे संविधान.

असे अनेक मुल्यवान उपयुक्त ग्रंथाचा आंतरभाव करून इतिहास/ राज्य शास्त्र/ भूगोलाचे प्रयोग शाळा याव्दारे समाज विज्ञान शिकणे अधिक प्रभावी होऊ शकते.

कृत्या संघटीत करणे आणि गट रचना :-

अध्ययन प्रभावीपणे सुलभ करण्यासाठी वर्गामध्ये सतत कृत्यांचा समावेश करणे म्हणजेच वर्गाच्या आत आणि बाहेर दोन्ही ठिकाणी सतत कृत्याची रचना करणे आवश्यक आहे. परंतु त्या कृत्यासाठी कृती नसुन वर्गातील एकंसघता दुर करुन ज्ञान संपादन सुलभ होईल. अशा उपक्रमांचा अवलंब करणे आवश्यक आहे. अभिप्रेत कृत्याने अध्ययनाचा मार्ग सोपा केला पाहिजे. उपक्रमामध्ये सहभागी होवून गट अध्ययनाला संधी दिली पाहिजे. विविध गटाची रचना करताना कोणता मुलगाकोणत्या गटामध्ये असायला पाहिजे? शिकण्यामध्ये कोण विद्यार्थ्यांना मदत करतात? गटाचा प्रमुख कोण? असे निर्धार करणे अनकुल ठरेल. गट अध्ययनाचे ध्येय आणि उद्देश साध्य करण्यासाठी वैयक्तीक लक्ष ठेवणे अतिआवश्यक आहे. प्रत्येक संदर्भात मुले सहज प्रवृत्त झालेले कुतुहल प्रश्न विचारुन, चिकित्सक बुध्दीला उपयुक्त होणार आहे. ही कृती यशस्वी करण्यासाठी जास्तीचे महत्व देणे गरजेचे आहे.

- उपक्रम सोपे असले पाहिजे.
- उपक्रम शिकण्यास पुरक असले पाहीजे.
- सर्व विद्यार्थ्यांना सहभागी होण्यास संधी दिली पाहिजे.
- वेगवेगळया स्तरासाठी विविध प्रकारे उपक्रम असले पाहिजे.
- उपक्रमानंतर विद्यार्थ्यांचे मत संग्रहीत करा.
- अध्ययनाचे निरिक्षण आणि पुन्हा शिकण्यासाठी स्वतंत्र कृती आवश्यक असल्यास त्याच्याकडे लक्ष असावे.

कृती संघटीत करणेसाठी कांही उदाहरणे आहेत.:-

सध्याची शिक्षण व्यवस्था विद्यार्थ्यी केंद्रीत वर जास्त भर दिला आहे. पांठातरशिक्षणापासून बाहेर काढून सत्य शिक्षण आत्मसात करण्यास विद्यार्थ्यांना उपयोगी पडते.

शिक्षणाला आवश्यक असलेले अनुकुल उपलब्ध करुन देणारे, तयारी करुन त्यांच्या तयारी मागे अनेक समस्या येवू शकतात. या समस्या समर्पकपणे सोडवण्यासाठी शिक्षक अनेक उपाय आमलात आणले पाहिजे.

विद्यार्थी वैयक्तीक, समवयस्क गट अथवा गटात उपक्रम देवू शकता. कांही वेळेला संपुर्ण वर्गाला उपक्रम देवू शकता.

1.अध्ययन स्थानक कृती:-

समाज विज्ञानमध्ये येणा-या सणावळी, दार्शनिक वास्तुशिल्प, राज्यकारभाराचे अंग, जमिनिचे थर, वनस्पती, प्राणी, कसे कोणत्यातरी घटकाला समाविष्ठ अंश कार्डमध्ये सविस्तर लिहीणे.ते दिलेल्या ठिकाणी ठेवणे.मुलांचे चार अथवा पाच गट तयार करुन कार्ड ठेवलेल्या ठिकाणी प्रत्येक गट वर्तुळाकार बसणे. तेथील विषय वाचून आपल्या आपल्यात चर्चा केले पाहिजे. नंतर पुढचे कार्ड वापरणे. कार्ड असलेल्या ठिकाणालाच अध्ययन स्थानक कृती म्हणतात. व्याख्यान पध्दती अनिवार्य असे समजून घेतलेल्या मुलांना ते टाळण्यासाठी ही पध्दत सांगून ठरवून घेतलेली पध्दत आहे.

2.आमचा गट तरबेज गट (होम ग्रूप एक्सपर्टग्रुप)

येथील गटात पहिल्या सत्रामध्ये पाच किंवा सहा मुलांचे गट तयार करणे. हा गट आमचा गट आहे. सुरवातीला आमच्या गटाकडे कोणतेही काम नाही. शेवटी या गटाला एक काम आहे.दुसरी पायरी म्हणजे आमच्याच गटामध्ये एकमेंकांना क्रमांक देणे. ते एक एक गट तयार करतात. हा एक तज्ञ गट आहे. तज्ञ गट दिलेले शिकण्याचा विषयावर चर्चा करतो. तज्ञ गट प्रत्येक गटात जातात. आणि सुलभपणे चर्चा करतात.परतल्यावर सदस्य त्याच्या मुळ गटामध्ये जातात. आणि त्यांनी त्यांच्या मुळ गटाशी काय चर्चा केली ते समजून घेतात. मुलभूत गट सर्व गोष्टी सामायीक करतात. कारण प्रत्येक सदस्य चर्चा करतो. आणि सर्व गोष्टी वाटून घेतो शेवटी अधिक तपशीलांसाठी शिक्षकांशी संपर्क साधू शकतो. ज्याना व्याख्यान पध्दत अपरिहार्य आहे असे वाटते त्यांना टाळण्यासाठी ही पध्दत तयार केली आहे.

3.समवर्ती कृती :-

दोन साथीदारांमध्ये समाज विज्ञानमध्ये येणारे वंशावळी, वास्तुशिल्प, राज्यव्यवस्थेचे अंग जमिनीचे थर,पाणी वनस्पती, समाज वैज्ञानिकांच्या नावाने चिठ्ठीवर लिहून ते निवड करण्यासाठी सांगणे. तिथे त्यांचे विषय चर्चा करणे.

4.गट कृती :- गट कृती मध्ये दोन विद्यार्थीचे गट, तीन विद्यार्थ्यांचे गट असे जास्तीत जास्त दहा गट करता येते. या गटानां समाज विज्ञान पाठातील येणारे अनेक राजा राणीने राज्य कारभार केलेल्या व्यक्तींची नांवे, स्थळ, नद्या, राष्ट्रप्रमुख, देश किंवा राज्यधान्या, ग्रह, आकाशगंगा इत्यादी नांवे गटानां देणे.

शिकणा-या गटामध्ये विभाजन करुन अध्ययनासाठी योग्य उपक्रम अयोजित करणे. प्रत्येक गटाची स्वत:ची जबाबदारी आहे. चर्चेसाठी कांही घटक देणे. प्रत्येक गटातील चर्चेतील मुलांचा सहभाग तेथे गोंधळ निर्माण होऊ शकतो. अस्पष्टतेसाठी आवश्यक सल्ला दिल्याने अधिक शिकण्याची संधी मिळते.

सध्या समाज विज्ञानाच्या पाठ्यपुस्तकातील अशा प्रकारे गट चर्चा तसेच माहिती संग्रह करण्याची ही कृती आहे. मुलांच्या शिक्षणाची क्षितीजे भरुन काढण्यासाठी आणि त्यांच्या पुर्वज्ञानाबरोबर आपण परिचीत होण्यासाठी संधी दिली जाते.

उदाहरण :-

1 मंदिर, मशिद किंवा स्मारकाला भेट देऊन तेथील वैशिष्ट्ये नोंदीकरणाच्या कृती ग्राम पंचायत अथवा त्याच प्रकारच्या कोणत्याही केंद्राला भेटी द्या. तिथे चालणा-या सभा अथवा इतर प्रक्रिया समजून घेणारी ही नोंद करणारी कृती

2 विविध चिन्हे , प्राणिवर्ग, वनस्पती, पक्षी, नाणी, चित्रे संग्रह करुन दाखविण्याची कृती

3 एका कृतीतील कार्यरत नमुन्याचे निरिक्षण करत तेथे चर्चा करणे आणि त्यावर निर्णय घेणे.

वरील संदर्भामध्ये मुलांचे बोलणे, सहभागी होणे, आणि देवाण घेवाण करण्यास मोकळीक आहे. परस्पर दळणवळण आणि संभाषण सक्षम आहे. त्याला माहित असलेल्या ज्ञानाव्दारे तो त्या ज्ञानाचे नवीन संदर्भात पुन:रचना करण्यास सक्षम आहे. अशा प्रकारे तुम्ही स्वत: ज्ञान निर्माण करु शकाल. प्रत्येक बाबतीत मुलाची या मागील माहिती परतफेड करु शकते किंवा स्वत: मुल मागील माहिती देण्यास संधी दिली जाऊ शकते.